श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीमत्पाकल्पवल्लीवंदेऽम्बवत्यालिरत्पदः जगत्यालिंगितः कल्पद्रुमः सत्फलदः श्रिव १
प्रवर्तयंति सा सोऽकं यत्नादिकर्मसु यन्मुहूर्त्तं करास्तेच वंदेऽर्कं कालमीश्वरं २ श्रीविश्वेशं गणेशं गुरूंश्च
रणाम्बचोपनूत्नमूर्तिसुकीर्तिं नत्वा पितरौः पदाब्जं नित्विलमुनिवरान्सहितासंप्रणोतॄन् गर्गात्रिश्रीवसिष्ठ
गौरवविरचिताः संहिता सम्मतां दृष्ट्वा ज्योतिर्निबंधानतिललितपदारत्नमालाविचिंत्यः ३ वसंकेता॥
संविज्ञायव्यवहृतिहुलेदाबालबोधायपीयूं ज्योतिर्ग्रंथोदितार्थैः सुगमलघुपदैः सिद्धिकार्यैर्महद्भिः
ज्योतिरागमतवेत्तुः अतिविविधकल्पाग्राह्यपारीणबुद्धेः गौडोवीप्रोनमानद्वितिपतितिलकेनाचेमान
स्वरूपः ४ श्रीरामदासजनुषोहरिशंकरस्यश्रीरामवल्लस्यनयोविनयोपपन्नः ग्रंथंमुहूर्तगणपत्य
मिचंविचित्तेविचारितिपिर्गणपतिर्गणताजगत्तू ५ अथसंवत्सरानयने प्राकः कालः प्रथमंपो द्याविंश
त्याहतस्तव्यः महेंदाव्यभ्मिपुनर्नन्दोबाणपूलजजैः तुष्टिः ६ लब्धंपुनिर्हृतः षष्ट्याशेषेवर्जनवत्स
राः बार्हस्पत्यैर्नैमानेनप्रभवाद्याक्रमादमी ७ अथषष्टिसंवत्सरनामानिवैति प्रभवविभवोशुक्लः प्रमोद

गा०

२ रः १८ इडावत्सरसंज्ञस्तस्मीपसोमदेवतः; अनुवत्सरकस्तुर्य्यः प्रजापत्यः समीरितः १९ तथैवेद्वत्स।
रोगौरीदेवतः; सतुपंचमः; युगेस्तेः पंचभिर्वर्षैर्वर्षी ब्रह्मदर्शितैः २० तदेवमायादि जीवेंद्रः यावकल्पस्य
संज्ञकाः; अहिर्बुध्न्यश्चपितरोविश्वेदेवानिरूपाकरः २१ पुरस्कृत्तान्सोदसौम्यगोस्तेतेः क्रमात्स्मृतौ; अ
यायनसंज्ञा मकरादुत्प्राप्यषट्केर्कैः संप्रोक्तं चोत्तरायनम् तदेवदिवसस्तत्र ऋक्षमकर्य्यं प्रग्राह्यते २२
षट्सुकर्कादितोन्नेयो दक्षिणायनं रवेः देवरात्रिस्तदे वात्रप्रोक्तं कार्य्यं प्रसिद्ध्यति २३ अथर्तुसंज्ञाः व
संतोग्रीष्मसंदृश्यतेतः; वर्षास्ततः शरत् हिमंतः शिशिरश्चैव षडेते ऋतवः स्मृताः २४ मीनमेषगते सूर्य्ये
वसंतः परिकीर्तितः; वृषभेमिथुने ग्रीष्मो वर्षा सिंहे च कर्कटे २५ कन्यायां तुलाया च शरदृतुदाहृतः; हि
मंतो वृश्चिके धन्वे शिशिरो मकरकुंभयोः; २६ अथमासंसंज्ञाः मासश्चैत्रोथवैशाखो ज्येष्ठश्चाषाढसंज्ञकः
२ श्रावणः प्रोष्ठपदश्चैव तथैवाश्विनसंज्ञकः; २७ कार्तिको मार्गशीर्षश्च पौषो माघोथ फाल्गुनः; तथैतराशि।
नामानि चैत्रादीनां मयोच्यते २८ मधुश्च माधवश्चैव शुक्र शुचि रथो नभाः; नभस्यश्चेष ऊर्जश्च स ग०

२

प्रजापतिः अंगिराः श्रीमुखो भावो युवा धाता तथेश्वरः ८ बहुधान्यः प्रमाथी च विक्रमो वृषवत्सरः । वि
चित्रभानुः सुभानुश्च तारणः पार्थिवो व्ययः ९ सर्वजित् सर्वधारी च विरोधी विकृतिः खरः । नंदनो विजयश्चैव
जयो मन्मथदुर्मुखौ १० हेमलंबविलंबौ च विकारी सर्वरी प्लवः । शुभकृत् शोभनः क्रोधी विश्वावसुपराभवौ
११ प्लवंगः कीलकः सौम्यः साधारणविरोधकृत् । परिधावी प्रमादी च आनंदो राक्षसोऽनलः । १२ पिंग
लः कालयुक्तश्च सिद्धार्थी रौद्रदुर्मती । दुंदुभी रुधिरोद्गारी रक्ताक्षः क्रोधनः क्षयः । १३ षष्टिसंवत्सरा ह्ये
ते नामेन परिकीर्तिताः स्वानि स्थानसमं ज्ञेयं वत्सनेषामनी तिथिः । १४ अपरे वा दक्षिणभागे संवत्सरान
पनं प्राकेद्वादशाभिर्युक्तोषष्टिहृत्संसरो भवेत् रेखापादादितो भाजे भाजेनवाप्स्यः स्मृतो बुधैः १५ स
एवंत्रयाभिर्युक्तो नभेदनाप्तयोन्तरे जैवोनाचस्यपत्तेर्भ्यवराप्नि भागेन कथ्यते १६ अपप्रभवसंवत्स
रारंभाद्यानं माघेमासि च यते मायाः प्रवचनरतोगुरौ च दो देतितदष्टेम्भः प्रभवो वत्सराग्रणीः १७ अ
थ संवत्सराणां प्रजादिसंज्ञा आदो संवत्सरो ज्ञेयो युगस्याग्नि देवतः मानुष्ठदेवतः प्रोक्तो द्वितीयः दिवस्य च

ता ४ नंदाभद्राजयारिक्तापूर्णाश्च प्रतिपन्मुखा असन्मध्यं शुभं शुक्ले तिथीनां पंचमी क्रमात् ५ कृ
ष्णपक्षे शुभं मध्यमेवं स्यात् पंचमी शुभे सदा अथ नंदादितिथिकृत्यं ६ गीतं नृत्यं तथा क्षेत्रं चित्रोत्सवगृहा
दिकं वस्त्रालंकारशिल्पादि नंदास्वेतत्कुर्भ्यं स्मृतं ७ विवाहोपनयौ यात्रा भूषाशिल्पकलादिकं ग
जाश्वरथकृत्यं च भद्रातिथिषु सिद्धं ८ सैन्यसंग्रामशस्त्रादि यात्रोत्सवगृहादिकं भैषज्यं चैव वा
णिज्यं सिद्ध्यन्ति सर्वं जयासु च ९ शत्रूणां वधबंधादि विषशस्त्राग्नियोजनं कर्तव्यं चैव रिक्तायां नैव सं
मंगलं क्वचित् १० व्रतबंधविवाहादि यात्रा राजाभिषेचनं शांतिकं पौष्टिकं कर्म पूर्णासु खलु सि
द्धति ११ अथ सामान्यतः शुभाशुभतिथयः द्वितीया पंचमी चैव तृतीया सप्तमी तथा दशम्येका
दशी कृष्णा प्रतिपच्च त्रयोदशी १२ पूर्णमासी च तिथयः श्रेष्ठाः प्रोक्ताः शुभावहाः अन्यास्तु तिथयो
नेष्टाः प्रोक्ताः कृत्ये शुभान्वता १३ कृष्णाचतुर्दशी शुक्ला प्रतिपद्दर्शसंज्ञकाः एताः शुभेषु कार्येषु
वर्जनीयाः प्रयत्नतः १४ अथ पक्षरंध्रतिथयः चतुर्थी रसवस्वंका द्वादशी शक्रसंमिताः तिथयः

दाभ्यामधमहस्यकः २९ तपास्तथातपस्यश्चमाससंज्ञाः क्रमादमी मासादर्शावधिश्चांद्रः सौरः संक्रम
द्रवेः त्रिंशद्दिनैः सावनो कोनोंत्रो विधुभभ्रमात् प्रोक्तः कार्येत्विमेमासा विज्ञेयाः कोविदैः सदा ३१
सौरेकार्यविवाहादि ग्रहवारादिकं तथा सावनेगर्भत्र आदिनात्रैमघगभंजम् ३२ व्रतप
ज्ञादिकं चांद्रेमासेपरिणपः क्वचित् चांद्रस्तु द्विविधोमासो दर्शांतः पौर्णिमांतिनः ३३ देवा
र्थेपोमासस्त्वतोदर्शांतः पितृकर्मणि अथपक्षसंज्ञा शुक्लः कृष्णश्च भौपक्षौ देवेपित्रे च कर्मणि
ग्राह्यौ तथाशुभंसर्वंशुक्लपक्षेप्रशस्यते ३५ इति श्रीमद्देवस्त्रावलहरिशंकरसूरिसुनुगणपति कृ
तेमुहूर्त्तगणपतौसंवत्सरादिप्रकरणंप्रथमं १ अथतिथिप्रकरणं प्रतिपच्चापिद्वितीयातृतीयातदनंतरं
चतुर्थीपंचमीषष्ठीसप्तमीचाष्टमीतथा नवमीदशमीचैवस्वैकादशीतिद्वादशीः त्रयोदशीततोज्ञे
या नतः प्रोक्ता चतुर्दशी २ पौर्णिमाशुक्लपक्षेत्वमास्कृताः तिथीशावह्निधाश्चेवाद्रेंबोरगवसु
गुरवाः ३ रवीशांबामाविश्वेहरिः स्मरः शिवेंदवः अमावस्यातिथेरीशाः पितरः संप्रकीर्ति

७१

भा.से
५१

सद्धास्त्राणां निग्रहीतो निराकरणे च गारुडी महाशान्तिः कर्तव्या । ऊर्मिमितेषु प्रारब्धेषु तैर्वैष्णवी शान्तिः कर्तव्या ७२ अथैतान् विष्वक्सेनं वरयेत् एतद्
वलेऽनर्पितमवैष्णवस्यान्नं तच्च भुक्त्वा वैष्णवपादोदकं प्राप्य शुध्यतीति शान्तेर्विविधत्वात् अतो वैष्णवानामेव गृहीतासमृ आकीर्त्यादर्शुलादि
कं भुक्त्वा ... मानस्य सर्वे वैष्णवान्नेतच्च शुक्राद्वैष्णवानां पादोदकं पीत्वा विशुध्यति यद्यवैष्णवानां तस्य कर्मणा ज्ञानेन प्रमादाद्भक्षक ५
कं चेद्वैष्णवपादोदकपानं तत्र प्रायश्चित्तमित्युच्यते तदर्थं शान्त्यनुष्ठानानन्तरं वैष्णवपादोदकपानं वा धीपतेऽलि वा मन्तव्यः ७३ सर्वेति सर्वेषा ना
न्तकर्मसु प्राप्तो विशिष्टशान्तिसंप्राप्तो विशिष्टशान्तिनिदानपातकानन्तरं प्राप्तो श्रीयं लक्ष्मीं गां भूमीमाचार्याय विधानेन विधिं समभ्यर्च्य तम्
स्वेषं प्रायश्चित्तमुक्त्वा शुध्यति श्रीशान्तिं भूशान्तिं वा ऽनुक्तशान्तिं केषु निमित्तेषु कुर्यादित्यर्थः ७४ देवस इति देवतान्तरशेषं प्राश्य भुक्त्वा स्पृष्ट्वा वा वै

विप्रानेकान्तिनं प्राश्य न्त्विजः शान्तिकर्मसु गोभूधन हिरण्याद्यैः प्रभूतैः परितोषयेत् ७७ अन्ति चे वा
प्रकुर्वीत सर्वेषां शान्तिकर्मणां नारायणस्य परमा प्रपत्तिः सर्वपूरणी ७८ शान्तिं पुण्येषु देशेषु स्वस्तेत्रे
स्वगृहेऽपि वा ध्यायन्नाधारशक्त्यादि पारिषद्यान्तदेवताः नामभिर्वरयेद्विप्रान् परमायां विपश्चितः ॥ ८०
दी
ष्वक्सेनीं शान्तिं कृत्वा तच्छे

षं प्राश्य शुध्यति ७५ पीत्वेति अनैकान्तिनां सोमं पीत्वा वैष्णवानां यागे कार्त्विज्यं कृत्वेत्यर्थः अनैकान्तिनां पंक्तौ तैः सह वा प्रभुज्य भुक्त्वा च ।
तेनावैष्णवेन कृतं पक्वमन्नं भुक्त्वा च वैष्णवीं शान्तिं प्राप्य शुध्यति ७६ विप्रानिति शान्तिकर्मसु नियुक्तान् सानेकान्तिनः ऋत्विजः शान्त्यनुष्ठानानं पूरिणी ४
तरं प्रभूतैः समग्रैः गोभूधान्यहिरण्याद्यैः परितोषयेत् अन्त इति एषां सर्वेषां शान्तिकर्मणां मध्ये परमा सर्वपूरणी सकलन्यूनाङ्गपरिपूर्णा नारायणस्य
प्रपत्तिं कुर्वीत न्यूनाधिकसत्त्वा पचशाप्नार्थं प्रपत्तिमनुतिष्ठेत् इत्यर्थः ७७ शान्तिमिति स्वजन्मादिषु स्वजन्मनक्षत्रजन्मदिवसादिषु ७९ अथ पशां
तीनां स्वरूपमाह ध्यायन्निति परमायां शान्तावाधारशक्त्यादि ... पारिषद्यान्तदेवताः ध्यायंस्तन्नामभिर्विपश्चितो विप्रान्वरयेत् ८ म०
आधारशक्त्यादिपारिषद्यान्तदेवता अत्र भगवद्भाष्यकारोक्त नित्येऽनुसंधेयाः ८० ॥ ५१

म२

दैभवीतिचेत्येतच्चतुष्टयीमहाशांतिः आमंती गारुडीचैव विष्वक्सेनी सुदर्शनी चेत्येतच्चतुष्टयी उपशांतिः एतासु शांतयो य
थानिमित्तं कर्तव्याः लघुनिमित्ते सति लघुशांतिः गुरुनिमित्ते सति गुरुशांतिः प्रयोज्ये त्यर्थः तथा तद्द न्याः श्रीभवादयः श्री
भूशांत्यादयो यथा निमित्तं कर्तव्याः आदिशब्देन पराशांतिः स्वल्पे गुरुतदर्थे विज्ञान्या विधिना भक्तीप्रक्लितः पद्ध्यात् सापराशांतिः
सर्वपातकनाशनीति भूषणं त्वनंतरं वक्ष्यमाणत्वात् श्रीभवादयः इति छंदसत्त्वात् साधुः ६२ दानेति दानहोमजपार्चनानां मध्ये एकद्वित्र्यखिलान्व
यात् एकमात्रान्वयात् द्विमात्रान्वयात् सकलान्वयाच्चानेकभेदभिन्नाः अनेकभेदभिन्नाः स्युः पात्रोत्कर्षं कुर्यादित्यर्थः एकैकशांतिर्दानादिष्वेकद्वि
आदियोगेन बहुविधा भवति तत्रापि पात्रोत्कर्षशक्त्यनुसारेण भवति एकैकस्यान्ते पात्राणां बहूनां पात्रोत्कर्षः स्वशक्तितो भवति एकस्मिन्सत्यां बहूनां वा
रणाशक्त्यभावे एकैकस्येव वरणमित्यर्थः ६४ अपराधेष्विति हत्यंगानाम् अपराधेषु सत्सु ते: परिपोषा प्रच्च यथाविधि शांतिं शक्त्या योजयेत् इत्य
न्वयः हत्यंगानां मनुष्कांते गुरुत्विग्भिर्यजमानेन परमैकांतिभिरेव भवितव्यमित्याह हीनाइति परमैसंस्कारैः स्तापादिभिर्हीनाः देवतांतरभक्तयः अ
न्यदेवतार्चाजितः परस्परं स्पर्शयंति गुरुत्विजो यजमानात् यजमानश्च गुरुत्विजोऽन्यथावयंतीत्यर्थः अपराधो नाम तदकरणं तद्विरुद्धकरणं च तस्मै
नि८ परिपोषो नाम तत्प्रतिबंधकदुरितनिरसनद्वारा तत्संवर्तिने ६५ कुत्र निमित्ते का शांतिः कर्मण्येषु स्वपेर्यसया महत्करणइति विहिता करणे महान्तां ति
नाफ७ च करणे महती शांतिर्विधेया परमादिमहाशांतिषु अन्यतमेत्यर्थः ६६ आवेल्लवेभ्यः इति आवेल्लवेभ्य इति पारमैकांतिना परिवादे पि निमित्ते
महाशांतिं कृत्वाप्युपशांतिं कुर्यादित्यर्थः ६७ अपरइति अपरो परमैकांतिनः स्तिपचमी तस्मात्सुचारित्र्याद्दोषात् अपरमैकांतिनः श्राः कंपद्दिं
जेत्स्वयं यदि पुनस्त्वेनगृह्णीयात् स्वयं प्रतिग्रहीत्वैनगृह्णीयादित्यर्थः तदा परमां परमात्मशांतिं विधाय निसोहृति माचारयेत् अस्त्यारी
गृहीतपुत्रदारादीन् स्वह तिरस्कारयेदित्यर्थः ६८ भजनेति अन्यदेवतानां भजनेषु किंपरवारीयैतदिहाकरणे स्वरूपेपचारेषु शुकु पवै सहि
ना३ परमाचाशांतिं कुर्यात् ६९ लत्तृलोमि मिलितलक्षणानां तापाद्वेत्य वनिद्धानाम करणे धारणे: स्वलक्षणानामदं नित्यानंदधारणे ना
मूर्तिमहाशांतिं कुर्यात् सौदर्शनीमुपशांतिं वा कुर्यात् इत्येव निमित्तगुरुलाघवानुसारेण मंतव्यः ७० अनुचार प्रमा नांसुवे
शोपचारेषु सर्वेष्वपचारेषु असन्निधेवर्णेन वै खके तो आवं विशांतिः कार्या ७१ असदादिति स्वस्त्र व्यानां

बी१

भा॰से॰ गजाननेति तदर्चनैर्वैघ्नकेशस्यांशांशो गजाननाद्यैः सहितं गजाननं जयत्सेन हरिवक्त्रकालग्रकृतिसंज्ञादि वारिसयुत सहितं विघ्नकेशं नेवरयेत् ८०तन्नांशा
४२ दूरदृष्ट्याः शोरर्शिम्यांशांशो धंवगदाशार्ङ्गखड्गैः सहितं सुदर्शनं वरयेदेतन्मंत्रा स्थानि वेदरूपदृष्ट्याः ८८ अधेति श्रीशांस्यां मध्यासम् अकीर्त्या च सहितां श्रियं
द्येत् भवो येन भूशांशो क्षमां प्रतिष्ठां वहलां भुवं चैवा चयेत् ८९ गुरुत्वमिति गुरुत्वं चीयांसर्चां पर्वर्चां विप्रा नाथ आविधि समभ्यर्च्य शक्तितो दद्यादितियन्
सतां रव्याघस्या सर्वपालकनाशिनी परांशेति ः ९० प्राधान्यमिति प्राधानं स्थंडिलं महाविद्यामध्ये प्रपञ्चवलःपरिकल्पयेत् अन्यत्सर्वमप्रधानं प्राञ्चवलःपरिक
ल्पयेत् ९१ श्लोकव्याख्यानमपेक्षत इत्युक्तप्रकारे ॥ ण सर्वसंस्कारसंपन्नो गुरुर्वपपुनांसंप्राप्य हरेरेवाराधनं भगवदेकाराधनरूपं चोदितं विहितं विहितं क
त गजाननाद्यैः सहितं विघ्नकेशं नैर्दर्चने शोरर्शिम्यां गदाशंखशार्ङ्गखड्गैः सुदर्शने ८८ अधासम अकीर्त्या च श्रीशांस्यां वरये च्छ्रियं क्षमां प्रति
ष्ठां वहुलां भुवां चाथ भुवो र्चने ८९ गुरुं स्तदर्चान्ते प्राचाविधि नाभ्यर्च्य शक्तितः यदद्यात्सा पराशांति सर्वपातकनाशनी ९० प्रधानं स्थंडि
लं मध्ये महाविद्यां प्रकल्पयेत् प्रपञ्चवलः प्राञ्चवलोन्यत्सर्वं च परिकल्पयेत् ९१ इत्येवं शांतयः प्रोक्ताः संस्काराश्च द्विजातिनां यथार्हमि
तरेषां च यथा जनीयाक्रियाविधिः ९२ इति संस्कारसंपन्नः संप्राप्य गुरुत्वपपुनां आराधनं हरेरेव कुर्वीत ः कर्मचोदितं ९३ नदश्रीतिकराण्याश्च
प्रतिष्ठ्यानि वर्जयेत् परपत्नदाराग्नं क्लेशफलोपायविरोधिनः ९४ नथा कुहृष्टिदृष्टाणि शास्त्राणि परिवर्जयेत् भक्त्या परमया नित्यमर्चयेत्तु
रुषोत्तमं ९५ कुहृष्टिकल्पितान्देवान्कामदांश्च विवर्जयेत् धूलोर्ध्वपुंड्र स्रककाधैरंकितो हरिलांछनैः ९६ मुद्रापुंड्रादीनि नामसानि विवर्जये
-त्रे२ त् न्यायायप्रसादो नित्यं विशेषेण प्रसादयेत् ९७ अच्युतान्याकृतानि च समर्थ परिवर्जयेत् आतिष्ठेन्नारमेकांत्यमपायानपमार्जयेत् ९८ अपापवदिहैकांत्यमणुकरणान्वयात् नित्यार्थं भवते
शांतहिमोः परमेश्वरं ९९ इति श्री भारद्वाजसंहितायां परिशिष्टे प्रथमोध्यायः ॥ कुर्वीत ः नेन विहिताचार उक्तः हरेरेवाराधनमित्युनेन नित्यं स्थप स्मिंदा द्यंतर्यामिण एवाराधनात्वान
२१ देवतान्तरसंस्पर्श कार्यमिति द्योतते ९२ ९३ नदश्रीतिकराणि भगवद्धितकालुष्यकराणि प्रतीष्ठ्यानि वर्जयेदनेन विहिताचारविरुद्धवर्जनमुक्तं परपत्नीति सहागमैः सक्कालेः क्लेशफलोपायविरोधिने सत्वरूप
परस्वरूपकलस्वरूपोपायस्वरूपविरोधिस्वरूपाणि परपन् ९४ तथेति तथा कुहृष्टिदृष्टानि अयुक्तदृष्टिपरैः कल्पितानि शास्त्राणि च व जेयेदनेनदृष्टि विरुद्धवर्जनं चोक्तं ९५ भक्तेति काम्यकर्माराधनेनेनभ
लर भक्ति तद्विरुद्धवर्जनेउक्ते कामदानेति पाठे पतितमितफॅप्रदानेवाविस्पर्थः ९६ धूलेति तामसानि मुद्रापुंड्रादीनि कारीनि तामसशास्त्रपरिकल्पितानि स्मादिह वहेन्ना कार्यां गृहं ति ९७ आचार्येति प्रसादयेत्ता ९८ रा॰म॰
प्रसन्नान् कुर्यात् अच्युतानितिकृतां नसतोसेवान्हितवर्जनंचोक्तं ९८ आतिष्ठेदित्यादि पमार्जयेत् निराकुर्वन् आरमेकान्यमातिष्ठेदिहास्मिं ह्लोके पारमैकांत्यमणुभकर्मशुद्धकरणान्व वाउपायवदपायपुत्रेभव ८९ ४२
न्ग्पते१ गा१६ नर

वैभवीति चेत्येतच्चतुष्टयी महाशांतिः आग्नेयी गारुडी चैव विष्णुकेशी सुदर्शनी चेत्येतच्चतुष्टयी उपशांतिः एतच्छांतपोष
धनिमित्तं कर्तव्या। लघुनिमित्ते सति लघुशांतिः गुरुनिमित्ते सति गुरुशांतिः प्रयोज्ये त्यर्थः तथा तद्द्न्याः श्रीभवाद्यः श्री
भ्रष्टांत्वाद यो यथा निमित्तं कर्तव्या आदिष्टा देनपराशांतिस्त्वतिगुरुतद्व्यं विप्रान्वा विधिनाभ्यर्च्य शक्तितः यदृच्छातु सापराशांतिः।
सर्वपातकनाशनीति भ्रष्टांत्यनंतरं वक्ष्यमाणत्वात् श्रीभवाद्यः इति छंदसत्वात् साधुः ६२ दानेति दानहोमजपार्चानां मध्ये एकद्वित्रि सकलान्व
यात् एकमात्रान्वयात् द्विमात्रान्वयात् सकलान्वयाच्चानेकभेदभिन्नाः अनेकभेदभिन्नाः पुः पात्रोत्कर्षं कुर्यादित्यर्थः एकैकशांतिर्दानादिष्वेकद्वि
आदियोगेन बहुविधा भवति तत्रापि पात्रोत्कर्षशक्त्यनुसारेण भवति एकैकस्याने पात्राणां बहूनां पात्रोत्कर्षः स च शक्तितो भवति शक्तौ सत्यां बहूनां वा
रणशक्त्यभावे एकैकस्यैव वरणमित्यर्थः ६४ अपराधे त्विति दृत्यंगा नाम पराधेषु सत्सु ते: परिपोषा पचयथा विधिशांतिं शान्त्या योजयेत् इत्य
न्वयः दृत्यंगानामनुक्तौ ते मुख्यत्विग्भिर्यजमानेष्वपरमैकांतिभिरेव भवितव्यमित्यादि हीना इति परमैसंस्कारैः स्नानादिभिर्हीना देवतानां तरवृक्षयः
अन्यदेवताजितः परस्परं स्थानयंति ऋत्विजो यजमानान् यजमानश्च ऋत्विजं स्थानयंतीत्यर्थः अपराधो नाम तदकरणं तद्विरुद्धकरणं च बहिर्से
निट परिपोषो नाम तत्सातित्वं धकदुरितैरसनद्वारा तत्प्रवर्तिते ६५ कुत्र निमित्ते काशांतिः कर्तव्येत्यपेक्षायामाह कारणइति विहिता करणे ते ति
क७ च करणे महतीशांतिर्विधेया परमादिमहाशांतिषु अन्यतमैकैवेत्यर्थः ६६ अवेत्स्वेभ्यः इति अवेत्स्वेभ्य इति पारमैकांतिनां परिवारेषु निमित्ते
महाशांतिं कृत्वाप्युपशांतिं कुर्यादित्यर्थः ६७ अपत्त इति अपत्तो परमैकांतिनः। तिं वचनी तस्मात्सु चारैरस्त्वा पात् अपरमैकांतिनः पुरा कंपदि६
नेत्रयं यदि गुप्तत्वेन गृह्णीयात् स्त्री पति ... भार्यात्वेन गृह्णीयादित्यर्थः तदा परमां परमात्मां शांतिं विधाय निजां दृति मा चारयेत् असत्वी
गृहीत पुत्रदारादीन सह तैः कारयेदित्यर्थः ६८ भजनत्ति अन्यदेवतानां भजनेष्टि कृतेऽपचारे च तदिष्टाकरणाद्रूपेऽपचारे च वधुक ... पवे तु हे
ना१ परमां वा शांतिं कुर्यात् ६९ लहलौमिति लहलौं ... तापादि ... वंचित्रानामकरणे धारणे न्यलहलौमं ... निद्रानां च धारणे ना
मूर्तिमहाशांतिं कुर्यात् सोदर्शनीमुपशांतिं वा कुर्यात् इत्येवं निमित्तगुरुलाघवा ... नुसारेण ... ७० अपचा ... नां सर्वे
शोपचारेषु सर्वेष्वपचारेषु अस्तस्मिन्नेव गणे ... शांतिः कार्या ७१ सर्वादिति ... ग्रहा

भा॰ से॰ गजाननेति तदर्चनैर्वैघ्नकेत्यां श्रांतो गजाननाद्यैः सहितं गजाननं जयन्तेन हरिवक्त्रकालमक्रुतिसंज्ञादिव्योमस्य सहितं विघ्नकेनं वरयेत् ९७ तन्मंत्राज्ञानिवेद्यं
४२ दृष्ट्याः श्रोत्रे शं श्री त्यां शांतो शंखगदाशार्ङ्गखड्गैः सहितं सुदर्शनं वरयेदेतन्मंत्राख्यानितो दृष्ट्याः ९८ ऋत्येति श्रीशं त्यां ऋद्ध्यासमृद्ध्याकीर्त्याच सहितां श्रियं
येत् भवो येन भ्रं शांतो ह्लमां प्रति श्री वहूलां भुवं चैवा वयेत् ९९ गुरूनिति गुरून् चीयांस्तदर्चां पूर्वं वीविप्राचार्यमाविधि समभ्यर्च्य शक्तितो दद्यादितियन
स्तो रह्याय स्या सर्वपातकनाशिनीपराशंति ॥ ९० आधानमिति आधानं स्थण्डिलं महाविद्यामध्ये सप्तस्रुवः पौरिकल्पयेत् अन्यत्सर्वमप्रधानं शास्रुवः परिक
ल्पयेत् ९१ श्लोकव्याख्यानमपेक्ष्यते इत्युक्तप्रकारेण सर्वसंस्कारसंपन्नो गुरुवचनात् संप्राप्य हरेराराधनं भगवदेकान्धनरूपं चोदितं विहितं विहितं क
त गजाननाद्यैः सहितं विघ्नकेनं दर्चने श्रोत्रे श्रीं त्यां गदाशंखशार्ङ्गखड्गैः सुदर्शनं ९८ ऋद्ध्यासमृद्ध्याकीर्त्या च श्री शं त्यां वरये श्रियं ह्लमां प्रति
श्रीं वहूलां भुवं वाचाद्य भुवोर्चनं ९९ गुरूं स्तदर्चां विप्राचार्याविधि नाम्यर्च्य शक्तितः यद्यात्स्वापराशंति सर्वपातकनाशनी ९० प्रधानं स्थण्डि
लं मध्ये महाविद्यां प्रकल्पयेत् सप्तस्रुवः आस्रुवोन्यत्सर्वं च परिकल्पयेत् ९१ इत्येवं शांतवर्णोक्ताः संस्काराः प्राक् द्विजातिनां यथार्हमि
तरेषां च योजनीया क्रियाविधिः ९२ इति संस्कारसंपन्नः संप्राप्य गुरुवचनात् आराधनं हरेरेवं कुर्वीत क्रमचोदितं ९३ तदशीति कराण्या प्र
प्रति श्री स्थानि वर्जयेत् परपन्सदागमैः स्वशफलोपायविरोधिनः ९४ तथा कुदृष्टिदृष्टानि शास्त्राणि परिवर्जयेत् भक्त्या परमया नित्यमर्चयेत्
रुषोत्तमं ९५ कुदृष्टि कल्पितान्येवान्कामदांश्च विवर्जयेत् धूलोर्ध्वपुंड्र स्वकाद्यैरंकितो हरिलांछनैः ९६ मुद्रा पुंड्रचूर्यादीनि तामसानि विवर्जयेत्
-त्रे२ त् स्वाचार्यप्रसत्तान्नितं विशेषेणप्रसादयेत् ९७ मच्युताराक्तं तान्येव सर्वं परिवर्जयेत् आतिष्ठत्पारमैकांत्यमपायानपमार्जयेत् ९८ अपायबहिर्देकांत्यमशुद्धकरणान्वयात् निम्नार्थं भवने
आयंतहिस्तोः परमंवदं ९९ इति श्री भारद्वाजसंहितायां परिशिष्टे तद्वितीयोध्यायः ॥ संकुर्वीतो ऽनेन विहिताचार उक्तः हरेराराधनमित्युनेन नित्यं रूपं संहा यत्र तत्परं परिणएवारध्यता
५१ देवतांतरसंस्पर्शं कार्यं निद्योतते ९२ ९३ तदशीति कराणि भगवद्भिन्नकालुष्यकराणि अवैदिकानि वर्जयेदनेन विहिताचार विरुद्धवर्जनमुक्तं पश्यन्ति सदागमैः स्वस्वफलोपायविरोधिनं स्वस्वरूप
परस्वरूपफलस्वरूपोपायस्वरूपविरोधिस्वरूपाणि पश्यन् ९४ तथेति तथा कुदृष्टिदृष्टानि अप्यद्वदृष्टिपरिकल्पितानि शास्त्राणि च वर्जयेदनेन दृष्टि विरुद्ध वर्जनं वोक्तं ९५ भक्त्येति काम्यकर्माणि वनेनेन भ
ल२ भक्तितविरुद्धवर्जनेनोक्तंकाम्यदानेतिपाठे परिमितफलप्रदानेवावियमर्थः ९६ धूलेति तामसानि मुद्रापुंड्रादीनि वाराणि तामसशास्त्र परिकल्पितानि आदिशब्देन कार्यागृहेति ९७ आचार्यमिति प्रसादयेत्
प्रसन्नान् कुर्यात् मच्युताविकलो भगवत्सेवानविरुद्धवर्जनं चोक्तं ९८ आतिष्ठेदित्यादि पमार्जयेत् निराकुर्व्यात् पारमैकान्त्यमातिष्ठेदिहास्मिंल्लोके पारमैकांत्यमभ्युक्तमेतद्शुद्धकरणान्वया दुपायवदपाययुक्तं भवे ९८ ४२
नूपते१ श्रीः नू२

तः

आसनेष्विति आसनेष्वाधारशक्त्याद्यधिष्ठानेषु हुत्वा चिन्ताम्यथाक्रमं क्रमश नृसिंहाद्यासनेषु यथासुखमुपविश्य तेभ्यः स्वतंत्रं आधारशक्त्यै नमः इ
त्यादिभिस्तत्तन्मंत्रैस्तत्तस्थाने तेभ्यः पाद्यमर्घं तथा भोगांश्च दद्यात् ८१ स्नातेभ्य इति यथाकामं यथामनोरथं स्वेष्टमन्यत् ८२ अष्टोत्तरेति आधार
श क्त्यादिस्थानि देवतैर्नामभिस्तत्तन्मंत्रस्य अष्टोत्तरशतावृत्त्या होमं च कारयेत् स्थंडिले आधारशक्त्यादि स्थंडिले तत्तदर्चा आधारशक्त्याद्यर्चा च कारयेत् स
र्वं जपहोमार्चनादिकं स्वयं वा कुर्वीत ८४ अष्टोत्तरशताहुत्याहोमस्य समिदन्नघृताहुति त्रित्वात् सर्वत्रैव सर्वत्र तंत्रे मंत्रे चाग्निमुखस्थाने अग्निमु
घृताप्र खं कृत्वा तदंते समिदन्नहुतीहोमश्चेदितिशेषः अष्टोत्तरशतसंख्यया समिधः इति तत्संख्यया अन्नाहुति तत्संख्ययैव घृताहुतीश्च होमयेः
दित्यर्थः ८५ चतुर इति वेष्टुहांशांतौ वासुदेवा देश्च तुरो द्विजान्वरयेत् वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धमंत्रेर्द्वौ केन केकं विप्रं तत्तत्स्थानेवरयेत्
के

आसनेषु यथाभागमुपवेश्य यथाक्रमं पाद्यमर्घं तथा भोगान्दद्यात्तेभ्य एव ततः ८१ स्नातेभ्यश्च यथाकामं वस्त्रं च गन्धलेपनं
माल्यानि धूपदीपौ च दद्याद्भक्ष्याधनानि च ८२ अष्टोत्तरशताहुत्या जपहोमं च कारयेत् स्थंडिले तत्तदर्चां च सर्वं कुर्वीत वा स्वयं ८३
सर्वत्राग्नि सर्वांते समित्तन्नघृताहुतिः भोजयित्वा द्विजवरान्सम्यक्प्रपूज्य विसर्जयेत् ८४ चतुरो वासुदेवादीन्वेष्टुहां वरयेद्द्विजान्
मूर्त्यां व्यायां द्वादशैव केशवादीननुक्रमात् ८५ मत्स्यकूर्मवराहं च नृसिंहं वामनं तथा वेष्टव्यां वरये द्विद्वान्यष्टेच्छामिन रानपि ८६
आनंत्यां चतुरोऽनंतशेषनागेंद्रभूधरान् गारुड्यां गरुडं तार्क्ष्यं वैनतेयं पतत्पतिं ८७

त्यां व्यायां शांतौ क्रमतो केशवादीन्तन्मंत्रैर्वरयेत् नृदय
मन्यत्सर्वं पूर्ववज्ज्ञेयं ८५ मत्स्यमिति वैष्णव्यां शांतौ मत्स्यं कूर्मं च वाराहं नृसिंहं वामनं तथा वरयेत् यद्येच्छा स्यात्तदा
तथैव रामं परशुराम बलराम कृष्ण कल्कीनपि वरयेत् वरणानंतरकर्तव्यं पदर्शितप्रकारेणैव ज्ञेयं सर्वत्र ८६ आनंत्यामि
ति आनंत्यां शांतौ अनंतशेषनागेंद्रभूधरान् चतुरो वरयेत् गारुड्यां शांतौ गरुडं तार्क्ष्यं वैनतेयं पतत्पतिं च वरयेत् अत्र
च प्रणवादिचतुर्थीनमोऽन्तानि नाममंत्राणि ... ८२ ८२ ८२ ८२ ८२ ८१ ८२ ८२ ८१ ८१

व्यामिश्राश्च ५५ — शिरूपान ५ — कृतमिन्यर्थ — ३
रि५

वदंतीती स्कंधमया वेदाः अनुवाकोपनिषद्रूपात्मिका: व्यामिश्रान्देवतांतपोमिश्रराधनात्मकान्कामांश्च धर्मान्वदंति मोक्षमपीमो क्षप्रयोज
न तपामोक्षप्रचुरा श्रुतिः वाकनिषदात्मिका मोक्षैकलक्षणं मोक्षैकप्रयोजनकं शुद्धधर्ममाह ५ आपेलोति व्यामिश्रा धर्मान् मन्वत्रिद
वेकाश्चु: स्कंधमयवेदोपबृंहणामन्वादिभि: कृतमिपदः ६ व्यामिश्र इति पंचरात्रेपि व्यामिश्रो धर्मः क्वापि कुचित्स्थले तु कथ्यते तत्र पंच
रात्रेष्वागमसिद्धांते एवोपदिश्यते [redacted] मंत्रेमंत्र ... तेनाख्ये सिद्धांते कचित्कचिद्व्यामिश्रधर्मो प्युपदिश्यते संगमासिद्धांतेतु शु
द्धधर्म एवोपदिश्यत इत्यर्थ: ७ धर्मा अनुर्विधाशुद्ध शुद्धतमाश्चेति ते षांक्रमेणाह हरेति शुद्धतमोरजस्तमः कलितशरीरातिरिक्तस्वदेव

वदंति धर्मान्व्यामिश्रान्वेदास्कंदमया: केल श्रुतिर्मोक्षमपीशा शुद्धं मोक्षैकलक्षणं ५
आपेला धर्मान्व्यामिश्रान्चुर्मन्वत्रिदर्शका शुद्धांस्तुवयमन्ये चु पंचरात्रयथानुगा: ६
व्यामिश्र: पंचरात्रेपि धर्म: क्वाप्यनुकथ्यते तत्रागमसिद्धांते शुद्ध एवोपदिश्यते ७
हरेः शुद्धतमो: शुद्धं व्यामिश्रं कलितात्मन: अशुद्धं कलितानां तु केवलं यजनादिकं ८ तेषु
शुद्धतमा: सर्वतमोतिष्टतपाः स्मृताः श्रीकंठप्रमुखैस्त्लापेधर्मा कामकामिनां ९

तांवपीमिभावमंतरेणाकेवलंभगवदारा
धनात्मकं कर्म शुद्धमित्यर्थ: नित्यमुक्तादिशरीरस्य यजनमपि शुद्धमेवेति तेषां रजस्तम: अन्यत्वेन शुद्धतनुत्वात्कलितौ रजस्तम: कलि
तानामात्मनो तपोमिश्रो रजस्तम: कलितानामीशादिदेवतांतपोमिभावेन भगवदाराधनं व्यामिश्रमित्यर्थ: कलितानां केवलं यजनादिकं
कर्म शुद्धमंतपोमिपपतमगत्वा केवलदेवतानराधनमशुद्धमित्यर्थ: ८ तेष्विति पेश्रीकंठप्रमुखै: कामकामिनो धर्मा उक्तास्ते सर्वतमो
निष्टतपा: शुद्धतपा: शुद्धतमा: स्मृतो: त सत्वगुणस्य वशत्रिदा अतःशुद्धतमाइत्यर्थ: तमोनिष्टतपेत्येननपवेदवाद्या: स्मृतपापाश्च कुदृष्टय: स

भूय इति समातनी अविच्छिन्नसंप्रदायां परेषां [illegible] सतां लक्षणानि चे[illegible]त्याह १ स्फुधियो ज्ञानिनः सर्वभूतेति सर्वभूतानां आत्मानं सकलचेतनानां अन्तर्यामिणं पूर्णं ज्ञानिनं अच्युतमाराध्यं बुध्या ज्ञात्वा तत्साम्ययेपरे केवलं तन्नीलयेव वर्णाश्रमोदितान्निजधर्मान्नचरंति सर्वभूतानामात्मानमित्यनेन सर्वान्तर्यामिणः सर्वाराध्यत्वात् देवतान्तरे परत्वशंका कार्येति [illegible] व्यजनेनशीलयेपरमित्यनेन साधनान्तरं [illegible] न्वयागंकाव्यावर्त्यते २ व्यामुग्धेति व्यामुग्धमतयोऽज्ञाः अयं च पर्वश्लोकस्य स्फुधिय इत्यस्य जातिनिर्देशः नानाफलार्थिनः दृष्टानुश्राविकरूपबहुविधफलाकांक्षि

सर्वश्लोकस्य २ णः [illegible] अयं च तन्नीलयेपरमित्यस्य व्यतिरेकेण निर्देशः अन्या अन्यदेवता यजंतो पि तथा स्फुधि इव तमेव भगवन्तमेव यजंतीति स्वबुद्ध्या देवतान्तर ७ ५

भूयः स्फुटतरं वक्ष्ये शृणु धर्मं मुनिसत्तमाः सनातनीं सतां वृत्तिं परेषां

९२ लक्षणानि १ सर्वभूतात्मानमीशमाराध्यमच्युतं बुधा चरंति स्फुधि

यो धर्मान्स्वान् तन्नीलयेपरं २ व्यामुग्धमतयः केचित्तु नानाफलार्थिनः

तमेव हि यजंत्यन्ये तथान्याः अन्यापि देवताः ३ कल्पिताः कर्मबंधेन विष्णु

मायाविमोहिताः अपि देवा न जानंति तिष्ठात्मानं किमुतापरे ४ ॥ श्री ॥

यजनेपि वस्तुगत्या तमेव सर्वान्तर्यामिणमच्युतमेव यजंतीत्यर्थः तथा च गीतं भगवता ये [illegible] प्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः तेपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकं इति यद्वा नानाफलार्थिनः संतस्तमेव यजंति साधारणविग्रहविशिष्टमेव कंचित्कर्मिणो यजन्ति नः देवता अपि यजंतीति न पारमेकांत्यमिति इति इत्यर्थः ३ याह शाकर्मानुष्ठाननिबंधनस्याज्ञानस्य बीजं तन्न दुष्कर्मनिबंधनं भगवत्संकल्प एव निदानमित्याह कल्पिता इति कर्मबंधेन कल्पिताः विपरीतज्ञानहेतुभूतदुष्कर्मबंधाः अतएव भगवन्मायया भगवत्संकल्पेन विमोहिता ता देवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यये त्युक्तया भगवदधीनया प्रकृत्या विमोहिता इत्यर्थः देवा अपि स्वात्मानं सर्वान्तरात्मभूतं नारायणं न जानंतीति अपरे मनुष्या

[illegible]

भा. स.
४४

उरुमेषुपुस्कादिव्यपदेशाः शुक्रादिधर्मानुष्ठाननिबंधनत्वात् शुक्लादीनामिति शुक्लादीनां धर्माणां अधिकारादियोगतः आदिशब्दादनुष्ठानं गृह्येत उरुषादीनां च तथाविधे भेदाः शुक्लादिव्यपदेशं क्रियते शुद्धधर्माधिकारीतदनुष्ठातामुख्यः एवं मिश्राधिकारी मिश्रश्च व्यपदेष्टव्य १५ सकोप नृत्तिसकापने मलवेद्ध धिकृतास्तदुक्तधर्मानुष्ठातार इत्यर्थः सर्वे हरिं यांति सकोपनस्यामी क्षेक ल सरामात्तन लिप्ताः सर्वे पि हरिं प्राप्नुवंतीत्य र्थः नाना पथेन नानामार्गेण अन्यत्र तु एवं तांतरेषु अधिकृताः केचन प्रतिबद्धाः न सर्वत्रैविध्यस्तु स्वर्गापवर्गादिरूपं न नाप्नुवंति एषामर्थे तदपाप प्रति पापकपातत्र त्रिवर्गमात्रस्य सर्वफलमाभवति केचिदेव सुकृतपरिणा के नमस्तापकर्मात् पापेनाभ्यां हरिं प्राप्नुवंतीत्यर्थः १६ सकोपनमात्रैवि

नै६ धानामपि स्वधर्मा स्ववर्तेन परमैकान्त्यसहा नित्य एवमाह एकापनाद्दिति शुद्धेन मार्गेण परं भगवदेकान्त्य सपापा नि श्रेणुव्या मिश्रेणु एवं शाचरितेनान तमेन वा भगवदैकान्त्यं यापात् व्यामिश्रेणु वहुषु मार्गेषु एवं परिगृहीतेन पनकेन चिन्नगावदाराधूतपाधर्मान् नु इतः पारमैकान्त्यमगरमेत्यर्थः ॥

शुक्लादीनां त्रुधर्माणामधिकारादियोगतः क्रियते शुक्लादीनां व्यपदेशस्तथाविधः १५ सकोपने त्वधिकृताः सर्वे यांति जनार्दनं पथेन ना।

पि२ नापथेनात्र प्रतिबद्धास्तु केचन १६ सकोपनाद्व्रजंतीत्रैविधा वास्वधर्मेणा स्ववर्तेनोद्दिष्टेन धर्मेण एवं त्यैकान्तिनो हरेः १७ पापाच्छुद्धेन मा गेणामिश्रेणाथवा तमेन वा परं भगवदैकान्त्यं पूर्वैराचरितेन वा १८ तपेवाश्रमिणः सर्वे व्रजंति तमसाश्रमं तथैव शुद्धैविधा मिश्रनेकापनाः

उत: १९ एकं च नियतं चैव नित्यं नैमित्तिकं तथा काम्यं च विविधं सर्वं शुद्धाशुद्धोभयात्मकं २० वैरा चरितमित्यनेनस्व इत्थप्रयोगप्रक्रियापुस्

ऋ. २ ज्यस्त्यं तत्प्रक्रियापरिग्रहं ब्रूतवा प्रकरमित्युव्यगम्यते १८ व्यामिश्राणां शुद्धे पापाधिकारो नास्ति शुद्धानां न व्यामिश्र इत्याह पथेवेति एवं त्रिविधा आश्रमिणः व्र त्वयपीदृशतमसा आश्रमं गत्वा आश्रमात् कम्पयात्व्रजंति नो नरपरवैसाश्रमं तथैव त्रैविधाः व्यामिश्राः शुद्धं व्रजंति एकापनाः पुनः शुद्धमनु मिश्रं न व्रजंति १९ एकं मिति स कंविहितकरणाप्रत्यवायरहितं पारायणमालाकरणादि नियतं वर्णाश्रमनियतं संध्योपासनपंचमहायज्ञादि नित्यं एकादश्युपवासादिकं यथेति प तमपि नित्यं तर्पणादिवत् पापिष्ठ विभागः प्रमाणागमेषु आदिवस्थावकेषु प्रतातमलात् कृतत्वात् इति तथा नैमित्तिकं निमित्ते सति कर्तव्यमुपरागस्नानादिकं विविधंव राम.
४४

द्विविधं काम्यं कामनोपाधिना कर्तव्यं सर्वमपि शुद्धाशुद्धोभयात्मकं शुद्धात्मकं मनपेत्व भवति भयपात्मकं मिश्रं नैमित्तिकं विविधं इत्यादि एकं

कानि२ नैकानि चिशुद्धानि कानि चिच्छुद्धानि चिदाश्रमिणीत्यर्थः एतेषु शुद्धेष्वेकापनानामधिकारः त्रैविधानां शुद्धाशुद्धेषु ... इष्टं धिकारइति भावः पद्म

चेत्येत२ मशुद्धात्मक२ शु१ प्य१ पि४

त्रैविद्यानामिति त्रैविद्यानां स्कंधमप्य वेदनिष्ठानां परमैकांतिनां आपेण आचार्येण शिक्षाः क्रियाभिर्हिताः त्रैविद्यानामपि ज्ञानम
क्ति वैराग्यं च शुद्धमेवाहरतं आज्ञा कैकर्ष्यं च देवतां तथा आराधनं सवैत्रैत्यर्थः १ न्यासेति न्यासविधूतपाप्मानः श्रयति बलपरिजन
सकलपापा यास्ते त्रैविद्याः श्रमण श्रियः श्रियतमेरपि शिष्ट्वैः श्रुद्धश्च नियमै विष्णु मारापयंति शिष्ट्वाः शुद्धाः श्रियाधिपतमाइत्यर्थः ११ निर्हि
तेति विहितानां हानात्यागा निर्हितक्रियया च माधवः कुप्यति विहिताकरणं निषिद्धकरणं च भगवन्निग्रहजनकमित्यर्थः आज्ञारूप फ
लानुष्ठानवदनुज्ञारूपधर्मानुष्ठानमपि भगवदनुग्रहजनकमित्याह येकैरिति येकैरिति यासत्यामेव कर्तव्ये नैव नित्यनैमित्तिकादि
वदकरणे प्रसवायवैरः शुद्धदेवतास्तयोर्भिविषयत्वं ध्वन्यैः हि पारोपरामाला करणादिभिर्माधवः श्रियः पतिरनेन कैंकर्यप्रतिसंबंधिमि

त्रैविद्यानां सदा शिष्टाः श्रापेण विहिताः क्रियाः ज्ञानभक्तिश्च वैराग्यं सर्वं कृष्णमुदाहृतं १ न्यासनिर्धूतपाप्मानः श्रियेश्रियतमेरपि
शिष्टैः शुद्धैश्च नियमैर्विष्णुमाराधयंति ते ११ निर्हितक्रियया हानात् हितानां च कुप्यति येकैरपि ऊनः छैं परं तुष्यति माधवः १२ वि
शुद्धपरिवारस्य नित्यं कृष्णाहरेः क्रिया तपेवश्च कर्मेति त्रैविद्या विनिगद्यते १३ शुद्धोत्तमेश्वरत्यात्मा वासमर्पितभरो हियः स घः स
दा कं देवस्य कैंकर्ष्यानंदमश्नुते १४ शुद्धमित्यवगम्यते नित्येषि वर्ण्यामिष्टतामनुज्ञामत्लात्स्तु शुद्धाय वकर्तव्याइत्यर्थः प प्रपितानंदिन क्रिया
विहिताहानजनितो भगवन्निग्रहः शुद्ध धर्मैकरूपां परमां दशामननुष्ठानेनापि नातिक्रम्यौ तीं स्वलरात्कोपिप्राप्य १२ विशुद्धपरिवारस्य जस्तम स्पर्शे
२२ कैविरुद्ध नित्यादि परिवार पुत्रकस्य नित्यं महद्रहः कर्तव्यता हरेः श्रीताश्चाराधना त्रिकाशुद्धत पैव निमार्ग नाल कश्रियपूर्वैत्रैविद्याविदि श्रमणिष्ठ धर्मा
मि५ नुष्ठातापि शुद्धकर्मेति निगद्यते त्र्यो श्रधर्मानुष्ठाता पि देवतात रस्पर्शरहितभगवन्नैत्यार्थे नानु ष्ठाररत्वा शुद्धकर्मेति निस्त्यत इत्यर्थः १३ अनु
ष्ठानस्थानु रिनर्वामिष्ठानुष्ठानुरपिमाहो निपत इत्याह शुद्ध इति शुद्धश्चामिपाजिनोपि अन्यइति वामिष्ठापाश्च पायुक्तस्य विशेषकं शुद्धो वासप्यानाः
शुद्धात्मा वामिष्ठो वासमर्पितभरः भगवन्न्यस्ता त्मा नीयभरोषः स सर्वदावासुदेवस्य कैंकर्ष्यमकमानं दम्भुते स प इति पदं तकालविषयेतत्कालपरं
मेवस्य विषये विसेवाभिप्रायकं मंतव्यं शुद्धोमिष्ठस्प्रादेवै वाकर्ता शुद्धो वामिष्ठो वानयान्योपि शुद्धो वान्यस्तभरः कैंकर्ष्यानंदमप मश्नुत इति शुद्धस्तैव
मस्यासतरुष्ठानानंतरभावि तदुत्तर शुद्धधर्मानुष्ठानायोग्यत्वं श्वपचा न्योतिस्मनुवाच्च शुद्धपाज्यपि न्यस्तभरः मुक्तो भवति किं वनर्वामिष्ठ पत्नी

ग्र४ म३

भा·से· भगवत्स्वरूपावि धुरामंगंतुं सो प्रयोजनांतरोपायांतर व्याकुलितचित्तत्वात्तैः स्वयं पुरुषार्थरूपे भगवद्दास्यं गंतुं प्रयुंचाशक्यमित्याह नानेति नानाफलैर्बहुविधैः प्रयोजनांतं
४५ रै नीनाप्रयोगैः क्रियाजलनानोपायांतरे [illegible] नाविधैर्देवैरनेकदेवतांतरैश्च व्याकुलात्मनि व्याकुलचित्ते प्रपरं परमं स्वयं पुरुषार्थ
मित्यर्थः विष्णोर्दास्यं ज्ञानं दुःखसाध्यं च ज्ञानं तु प्राप्तुमशक्यमित्यर्थः २७ भगवत्प्रसादादेवांचिरेणानायासेन सिद्धिरित्याह पतितेति विश्वपतेः सर्वलोकानां नायकस्य विष्णोः प्रतिसंबं
धिनः स्वलनोऽधिकस्यास्य स्वस्य पतितस्य दासत्वेन ज्ञानं तस्य दासत्वस्य ज्ञानं [illegible] त क्रियात दनुगुणाकेकर्पेवापितत्प्रसादाद्विष्णोः प्रसादादेव सिध्यतीति विश्वपतेरित्यनेन पीतं विष्णुस्या
वेधू तोऽनुस्वरं स्वतत्प्रमाणेभ्यपति आत्मनो दासत्वमित्यनेनात्मेश्वरमित्यपमेशास्त्रानिति २८ ननु तत्प्रसादं सुकं प्रसाद्य पूज्य कल्याणप्रसादनानामितीशस्य प्रसादनानां प्रसादोपा ८५
वृद्ध्य पानां मध्ये शरणागतिः श्रेयसी परम प्रसादनोपाय इत्यर्थः तदस्यात्सकलाः क्रियास्तत्प्रधानाः सिद्धा उपायांतराण्यपि तदंगभावेन प्रसन्नुष्ठानादेव सिद्ध्यंतीत्यतः श्रेयसी शरणागति ५१

नानाफलक्रियायोगदेवताव्याकुलात्मनि दुर्ज्ञानं दुःखसाध्यं च दास्यं विष्णोः परं परं २७ पतुविश्वपतेर्विष्णोर्निःस्वस्य दासत्वमात्मनः ज्ञानं तदि प्रवात्प्रसादादेव सिद्ध्यति २८ प्रसा
दनानामीशस्य श्रेयसी शरणागतिः तत्प्रधानाः सिद्ध्यंति तदधान्याः सकला क्रियाः २९ येनाप्यात्मनिक्षेपः क्रियते परमात्मनि तेनैवाभिरन्यास्तस्य याफलसमर्पणं ३० यः शरण्यमशेषाणां
प्राप्नोति शरणं हरिं स मुक्तः सर्वपापेभ्यः स्वकुलं च समुद्धरेत् ३१ नत्याविविधैर्देवैर्नीतयोर्भिन्नचाधरैः प्रयोज्यगुरुतां यांति नराना राशयान्यथा ३२ यथैव भगवान्विष्णुर्देवानां परमो गुरुः
तथैव हि मनुष्याणां वैष्णवः परमो गुरुः ३३
रितिभावः २९ आत्मनिक्षेपापरपर्यायाशरणागतिः भरसमर्पणेन विनाभवे त्याह येनेति येन मंत्रेण परमात्मनि निक्षेपः क्रियते तेन मंत्रेणैव भरन्यासः का
गु४ र्यः तत्फलसमर्पणं कर्तव्यमिति शेषः ३० भवन्यासभरस्य फलमपि कर्त्तार्थमित्याह य इति अशेषाणां शरण्यमित्यनेन प्रपतेः सर्वाधिलोकत्वमुक्तं सर्वपापेभ्य इत्यनेन सर्वपापेभ्यो मोक्षयि क०२
रि२ ष्या मीति भगवद्वचनं स्मारितं ३१ तत्कर्मनिरताः कुत्सासां स्वयोग व्यवस्थिताः नहि कोटितमीमपी त्यभिप्रायेणाह तत्येति यज्ञाः पंचमहायज्ञाः प्रधुराज्योतिष्टोमादयः गुरुतामुत्कर्षं यथैवेति तां३२
गुरुत्वविशेष परमो गुरुः स्यादिति परमो वैष्णवः परमैकांतिसामान्यपरत्वेपि [illegible] विषये तु गुरुत्वं किं पुनर्मयापतितत्वमिति भावः ३२ नेति वयः परीत्य वंधानस्तु नैव पसानापि जा राम०
त्मनापि तु वंधास्त्वेवसर्पः हीनजन्मानेपि स्तुरभ्रकृष्टजातिजातापि भवंतु निम्नेन प्रपतेन चेतसामान्या उत्कृष्टजन्मप्रयुक्तमहंकारं विहाय प्र ४५
तिपत्तिं कुर्युरित्यर्थः ३३ राम श्रीराम

त्व

नकेवलंदेवतांतरविषयत्वेनकर्मणामशुद्धत्वंअतद्विषयाणामपिफलकामनयानुष्ठानेनाशुद्धत्वमित्याह स्वतइतित्वतः स्वरूपेणसंकल्पतः स्व
रूपभेदाभावेपिसंकल्पेनचकर्मणांगतिर्भिद्यते इह कर्मिणांसर्वेषांफलानांप्रदाताप्रभुतेनाराधनीयएवदेवतांतरंसाधनरूपतयातेनानामपिकर्मणां
फलप्रदाताभगवानेवेत्यर्थः २१ संकल्पभेदमात्रेणकर्मगतिभेदंदर्शयति यथेति भगवताकेचित्फलाः काम्यतइतिकामाः स्वर्गादयः तत्फलापन्नाः भगवताप
यास्त्वाः याद्रक्प्रकारास्तुष्टाः अतएवतादृक्प्रकारास्तएवपदानिराशिषांविदुषांनिर्वाणंतथाभवंति अतः काम्यनुपायतयाभगवत्पूजनस्याप्युत्तमत्वान्मुमुक्षुभिः
कामनयातदनुष्ठानंनकर्तव्यमितिफलितार्थः २२ भगवदाराधनबुध्या ननुष्ठितान्यपिकाम्यानोपाधिमंतिएवानुष्ठितानिकर्माणिशनैःकालांतरेज्ञानसाध(तरे२
नानिभवंतीत्याह अबुद्धेतिहरिंपरमात्मानमबुद्ध्वादेवतांतरंयामितयाभगवंतमाराध्यमबुद्ध्वेत्यर्थः अन्यादेवताश्रयेणनिरस्ताशानिष्कामायजंतिभगवद्यजनंते

स्वतःसंकल्पतश्चापिवर्णानांभिद्यतेगतिः फलानामिहसर्वेषांप्रदाताभगवान्स्मृतः २१ यथाकामफलापन्नाःसत्संभगवतास्तथा तएवविदुषांतर्हिनिर्वाणपनिराशिषां २२
अबुद्ध्वापरमात्मानंहरिमन्याहिदेवताः येयजंतिनिरस्ताशास्तेषांज्ञानायतत्स्मृतं २३ बुध्वापिपरमात्मानंपारमैकांत्यवर्जिताः ये पिपरमेशितुःस्थानंयांतिनशाश्वतं २४ या ध्वा२
मिश्चापिचतुर्थश्चनतत्कालविभागिनः यथान्यायंप्रयुंजीतधर्मानेकांत्यनिष्ठितः २५ बुद्ध्वापिपरमात्मानमनुष्ठंकर्मकाम्यकं कुर्वंसर्वमकामानामेतद्धिपरमंमतं २६
यांशनैश्रा

नायभवतिविलंबेनकालांतरेज्ञानसाधनमित्यर्थः ततः तत्रापिभगवतएवाराधत्वात्सएवभगवान्स्वाभाविकसंबंधरूपपारमैकांत्यंज्ञानंददातीतिभावः २३ तत्कर्माराध्यत्वेनदेव
तांतर्यामीतिज्ञानेपिपारमैकांत्याभावेतुनमोक्षइत्याह बुधापीतिपरमात्मानमंतर्यामिणमाराध्यंबुध्वापियेपारमैकांत्यवर्जिताः तेविविधैर्यज्ञैरिष्ट्वापिशाश्वतंस्थानंन
यांतिविविधयज्ञानुष्ठानेपिपारमैकांत्यरहितानांपरमपदप्राप्तिर्नास्तीतिभावः २४ पारमैकांत्यस्यव्रतःसर्वेषांयथाधिकारंस्वधर्मान्याभिश्चापिधर्माननुष्ठेदित्याह यामिश्चानि ति४
तितत्कालविभागविरहितमनादिकालविभागशः विभागवदितिपाठे विभागयुक्तेषुयथाभवतितथेतिक्रियाविशेषणं यथान्यायंयथाधिकारं २५ नकेवलंदेवतांतरपरत्वे
वपारमैकांत्यहानिकरं अपितुप्रयोजनांतरपरत्वमपीत्यभिप्रायवानाह बुद्ध्वापीतिपरमात्मानंबुध्वापितत्कर्माराध्यंतत्तद्देवतांतर्यामिणंज्ञात्वाविधावतामपिकामिनांश्रेयो
जनांतरार्थिनांकर्मकाम्यकंपरमात्मानंबुध्वाकामानभिसंधायप्रयोजनांतरानभिसंधायसर्वमपिकुर्वन्नेतत्परमंमतंपरमरहस्यमित्यर्थः ।।२६।। श्रीगणेशायनमः ।।राम।।

श्री

एवंवृत्तेरवश्यकर्त्तव्यतामुक्त्वा प्रपन्नस्य कृतकृत्यत्वात्कर्त्तव्यत्वं नास्ति भगवन्न्यस्तभरतया कृतकृत्यत्वात्कर्त्तव्यशेषं नास्तीत्यर्थः यद्यस्ति अस्ति चेत्तदुक्तं तत्राप्येक

भा॰सं॰ ४६ मेव सामान्यं सर्वसाधारणं द्वितीयं तत्र पौष्यनन्यं प्रकरणे अपवाय रहितं सर्वेषामधिकारिणां असाधारणं द्वीयारोपगमात्ताकरणादिरूपमिति पदद्वयार्थः इति पौ

त्तिकावद्दर्तिनं श्रामाणिकाइत्यर्थः व्याप्तिव्याप्तयपि पारमैकान्तिकमंगाभावात्नित्यनैमित्तिकानुष्ठानस्यउपायत्वाभावेन कृतकृत्य तामंगाभावात्तदनुष्ठाने च वि

तकालुष्यजननेन तद्वर्जनार्थमवश्यानुष्ठेयत्वात् अन्यथान्यासंगस्यापि मादेरपि करणाप्रसंगात् तद् करणे स्खलनयासर्वेषामपि क्रियाणां महाकरणादवश्य २१५

कर्त्तव्यताप्रसंगादितः पूर्वं केऽश्चिदपि वैसवमर्यादानुप्रविष्टैः कृतशोचाचमनैर्भगवदाराधनकारणार्थदर्शनाच्छ्रुतनियतैर्मेर्ष्टं तत्सामान्यमिति मतमनादरणीयमिति

इशोन्यस्तभराणां कर्त्तव्यं नास्ति किंचन यद्यस्ति तदुक्तं च तत्सामान्यमिति धोत्तिकाः ४० इत्यात्मप्रपन्नलक्षणं स्वपलामुक्तमानिनः आप्तानमपि देहस्य यावदंतस्थितिः स्तपः ४१

अपेतस्परमर्षीणां ज्ञात्वैतत्तवेदिनां मतं स्पष्टं हि तदुक्तं मिश्रवाचाः मिश्रचोदितं पृथक् ४२ सामान्याच विमुक्ताच वृत्तिः सर्वस्यदेहिनः दुस्त्यजा निपताऽभैवमिमं प्रसववर्जितं ४३

१ पथायथा निषेवस्व सज्जोऽद्भिर्निरंतरं तथातथावैवृत्तिर्हि निरमाया ... हिवर्द्धते ४४ ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥

पथायथाविषेवेतसत्तोऽद्भिर्निरंतरं तथातथावैवृत्तिर्हि निरमाया ... हिवर्द्धते ... इति द्राक्षसमानां विषयांतरमके ... काः लक्ष्मीशप्रपद्यदृष्ट ... नामनलात्तुसंधानेन कृतोभयादुत्तिमानिनः मुक्तात्मनो

यः निर्भर्त्वारोऽवसंधानमुत्तीर्णा इस्त्यनैपरि ... ति ... तिद्राहितदयन्नाः विषयांतरमके ... काः लक्ष्मीश ... अलि ... विदांपरमर्षीणां मतमेतत्

मन्यमाना उक्तिः तस्तयस्थः इत्तानामंतप्राप ... पवैति ४१ अथ ... पथाहं पया ... भगवत्साधनात्मकं कर्मादि ... संबंध ... भगवत्स्पर्शकं देहवा

४५ दि२ नंदमवश्यज्ञातव्यं तत्किमित्यत आह सामान्येति साधुदेषापि ... संग्रहविनितां यपीतं पृथक् चोदितमेकाप ... नेष्वदुक्तं विषात ... अथ पथासंबंधं ... भगवत्स्पर्शकं देहवा ४६

त... नवर्जनीयमित्यर्थः ४२ सामान्येति सामान्या हिदेहिनां वृत्तिः सामान्याद्वि साधारणी विमुक्ताव साधारणी अमसाति निपताचमवति एवं भूतां निपतांश्च वश्यं कर्त्तव्यां अन्यत्तत्र वदुस्त्यजा इस्त्वेचिंप्रसवधा

पीतां ४३ वृत्तिवैकत्सामाव ... संततेवयामवती ... पृथुतिसत्तः परमेतिकोनो ... स्त्रानि पतमविच्छेदेन पथापथापेन पेन प्रकारेणसेवेत तथातथा तेनतेन प्रकारेण त्वंस्पर्शतीति निरपाया

समर्पितेति सत्वयुक्तेन सत्वगुणयुक्तेन चेतसा श्रीशे समर्पिता त्मनः न्यस्तात्मभरान् अपायो नाभिभवेत् सत्वप्राचुर्येण प्रपन्नतया उत्तमाधिकारित्वान्नापाप

प्रवर्ततइत्यर्थः संतं दैवप्राप्तमपायं सद्यः प्रशमयेत् प्रपत्तिविशेषः प्रमादिकं तु पापं प्रयति माहात्म्याद् एव अल्पिष्टं भवतीत्यर्थः यद्वा संतमित्यनेन तर्कसंचितं बुद्धिपूर्

वापराधउच्यते सद्यइतिपदं चाविलंबपरं अचिराद्वपथ्यापचितप्रायश्चितान्वयः सद्यः प्राप्तमपायं नाशयतीत्यर्थः अस्मिन्व्याख्याने प्रशमयेदितिस्वरसं पूर्वव्याख्याने

तु सद्यइतिपदं प्रशमयेदित्यपकर्षउत्तरश्लोकस्थमाथवोवाक्रष्टव्यः नापायो भिभवेदित्यनेन उत्तमाधिकारिणः अपायोद्भवस्यैवनास्तीत्युक्तं प्रकर्षेण सक्तमनेन

बुद्धिपूर्वकोलरायप्रकृतिरुच्यते विनेयैः का लत्वएवं जलादि शिक्षाभिः संयोज्य सम्यग्योजयित्वा चिरात्विरकालादिचिर ... संयोज्येति यथाश्रुत एवान्वयः बहुकालानुवर्तितां लेशे ३२ ॥

नृपरीस्य वयो वंशा नारायणपरायणाः अपि सुहृन्निजन्मानो मान्या निर्मलचेतसा ३४ समर्पितात्मनः श्रीशे सत्वयुक्तेन चेतसा नापायो भिभवेत्तं तं सद्यः प्रशमयेदपि ३५ प्रपन्न

मपियं के चित्प्रसक्तं पापकर्मणि चिरात् संयोज्य विनयैः परिपूर्णं निमाथवः ३६ सर्वेषामुत्तरोपांप्रन्यासो नाशापपाप्मनां सर्वेषां अप्यवर्णानामप्येषि आमनं परं ३७ नारी वा पुरुषो वा

पिप्रपश्यशरणं हरिं तं अचेकामसकृत्से वनेन स्मृतिविभाव्यतां ३८ सकृदेवकृतो न्यासो मुक्तिर्भवति शाश्वती तथापि तन्मलतया तस्यास्ता घाल्पमीरितम् ३९ // रपापानपारुतयरि।

गृह्णातीत्यर्थः ३६ बुद्धिपूर्वोत्तराघप्रायेपि अशक्तस्त प्रायश्चित्तत्वेन न्यासमेवाह्रतिष्ठेदित्याह पूर्वेषामिति पूर्वेषां न्यासात् पूर्वं मनादिकालार्जितानां प्रारब्धव्यतिरिक्तानां उत्तरेषां न्यासनिवृत्त्यनं

तरं कृतानां प्रमादिकानां पापनां च नाशः प्रन्यासो भवमपमेवन्यासः सर्वेषामपि पश्चेपापिष्ठानां समस्तानामपि वर्णाणां चक्षाप्रमाणमपरामस्य बुद्धिपूर्वोत्तराघमपितत्रिमितकृतो न्यासो निवर्तयतो

तिउ त्यर्थः हिशब्देन शक्तोप्यौपपत्तं स्यात्प्रकोशरणागतिरित्यादिप्रमाणंषेपोत्तिते समर्पितात्मनः श्रीशे इत्यादिनोक्तः ३७ पाद्याचार्यासंग्रहीताः प्रारब्धोत्तरपूर्वपापमखिलं प्रामादिकं चोत्तरं न्यासेन क्षपय

न्नत्प्रपन्नप्रारब्धखंडं च नः धीपूर्वोत्तरपापसनामजनता जातीपितल्लिंघ्तेतैः को दित्तेस्मतिस्विा मयाच्युत यथप्रक्रोडी करोतिप्रभुरिति ३८ सकृदेवेतिन्यासः प्रपत्तिं सकृदेवभवेत् आवर्तिनीयो

सर्थ्येः तिनुशाश्वतीविहितावारायालिकारतिस्वाप्रयासमस्तवतैनीयाएवंमननुष्ठ्तत्तपाचमिल ... पा: प्रपत्तिसूत्रोरे... व्यपदेशोम् त्वात् स्याविम विविवंधन इत्याह तथापीति तन्मलतया न्यासमल

मनुष्ठ्तनतया

तिप

त्रा॰सं॰ ८७

नातिरस्त्रीणां पृथक पत्नो नवतं नास्युपासनं नाश्रित्यादिभिः स्त्रीणां पृथक धर्मनिषेधात् अस्वतंत्र तथा आचार्यनियमनेस्थिता

विरुद्धवर्जनं पूर्वकं स्त्रीचितं पत्किं चिद्रामानुष्ठानेनापि फलंति: पुरीमवतीत्यर्थ अस्वतंत्रतये तेनार्थः स्त्रियगुर्वादिशासनं इत्या

दिशब्देन पतिपित्रादयोगम्यसंते ५॰ तत्सीप्रापाइति स्त्रीणां ... तापादिसंस्काराः तत्सीप्रापाः अमंत्र कांहोमादिअन्याइत्यर्थः मंत्रस्या

वर्णांतर्ज्ञापपने च अक्षपइहुंतीतिशेषः परे के च नक्षपयस्तु वाचनमपीछंती किञ्च स्वेहुमंत्रस्य धारणमपीछंतित्यर्चन पुनः स्वारा

अस्वतंत्रासदानादिः स्थितागुर्वादिशासनेन वर्जयपुर्वकं मनियत्किं चिद्धर्मरूपा: ५॰ तत्सीप्रापाः क्रिया स्त्रीणां मंत्रसाधनवोधनेवाच

नं च परे मे पिधारणो वाच्येवपुदनः ५१ मर्तुस्सनदानादिः स्नापनालंक्रियादिभिः परिचर्या भावहारादिः परिचर्यां हरेत्तथा ५२ पश्चाप

रमसंस्काराः प्राप्यागुरासमानतः सर्वत्रहरिरे वाच्येत्याप्तिकर्मेति केचन ५३ पारमैकांतिनिमापांवतिविहितागुरौ तदभावेन तेसुतेगु

वैदेवतेषुसा ५४ सर्वेषां पागस्वापसामान्योऽनुनिषिः स्मृतः अमेन्य शुश्रीणपस्वात्रे देवापाल निवेदनं ५५ // पेनेनुप्रकारभेदेनेतिशेषः ५१४

कारमेप्सा हमर्तुरितिमर्तुः पत्नु आसनदानादेः स्वसदनादिभिः स्नापनालंक्रिया मिश्रपयपरिचर्याभवतितथैवान्यवहारादिभिरुपचारैश्च

परिचर्याभवतिस्त्रीणामित्यनुमंत्रककेवलोपचारस्येत्यर्थः ५२॥५३ वेपुंसामंत्रेकांतिकुमिरवीकास्तापादिसंस्काराः स्त्रीणां तत्सीप्रापाइत्युक्ताइतिसं

वैषामपिसर्वेपरमैकांतिनामितिपरमैकांतिनां आचार्यविशेषपादे ... तिरामवतितद्भावेगुरुभावेतु तत्सुत्रगुर्वीचादितेषुविहिता आचार्यविहिता वनिराचार्याभावे

आचार्यपुत्रे आचार्यपत्न्या आचार्यादयोमगवदिग्रहे वाकर्तव्यमित्यर्थः ५४ सर्वेषामितिग्रामेस्य आनिमुख्येनागत्य भगवतः पुरतः प्रसादे वापभगवतेऽस्मालनिवेदने

राम ८७

विरुद्धवर्जनसमर्तां सेवारेश्वर्यं यस्य सः सान्तिः षड्गुणादिश्रेतोक्तिमाश्रितावाड्गुण्यस्य सदितानां स्वीतं षाड्गुण्यमभेदनरूपयति वीर्यमितिस्वकर्मविहिताचारो वीर्यः दृष्टिः धीरी
नेश्रं कौलस्य तेजः श्रच्चनं भक्तिः शक्तिः वैराग्यं निषिद्धवर्जनं वलंस्स संगः रितिषण्णीड्हमर्थः ४५ सेव्य इति कर्मीकर्मविहिताचार
एव हस्तावंश्री पादौ चापस्यस तथोक्तः ज्ञानं दृष्टिरेव दर्शीनेत्रे यस्य स तथोक्तः ज्ञानं भक्तिरेवोनननेमुखं यस्य स तथोक्तः सं
सेवनंसमर्तां सेवनमेव शिरो यस्य स स सेवन शिराः वैराग्यं तिषुवर्जनमोजो यस्य स वैराग्यौजाः सुलक्षणः शोभनेलक्षणाय

वीर्यस्वकर्मधीरदृष्टिस्तेजो कः शक्तिरर्चनं बलं वैराग्यमैश्वर्यं सत्संगपड्गुणाहि शा ४५ सुलक्षणः ४६ वदंतो विगुणानि
सोः कुर्वतोपि चतत्क्रियाः मंग्गुरूपानविंदंतिपारमेकासतपदम् ४७ समर्पनकुलेष्मा ध्यासवन्वितेन धीत्यच विद्यापच
महत्कं विसौर्दृश्यं हि दुर्लभं ४८ संतांलिवेषणेवा पिजननंवासतां कुलेविवेकमप्यवाज्ञानंविभोदीस्यावलं वने ४९

स्यासोसुलक्षः

शिष्टरूपकपिमिवंथ्यं यं धर्मः सेव्यश्रेनेनाराध्यतेनरूपणं कतमित्यर्थः ४६ वेदं तद्गतिक्रियाः भगवद्धर्मीः स सपिभगवद्गुणांतद्धर्मानु
ष्ठानंवानेषसतिपुण्यमं ज्ञानपारमेकासेतिशेती त्यर्थः ४७ समर्पेतिशिष्टकुलेजन्मसर्ववेदाध्ययनंश्चकरधर्मानुष्ठानं वानपारमेकां
त्यश्रेपोतनमित्यर्थः ४८ सेव्यापंकर्मरक्ताग्निर्ज्ञानदृष्टिभुजाननः सत्सेवनशिराधर्मीवैराग्येजाः नं हिपारमेकांत्यनिमित्तमित्सत्रार सताललिते
सेतांनिवेषणापरमेकांतिनां सेवासतां कुलेजन्मपरमेकांतिनां कुलेजन्मानिमित्तं संप्रदायविपर्ययेष्यावत्ज्ञानंवादिशेदीस्यावलंवनमाधयः कारणमितिपावत् ४९

भा॰स॰
५८

नोपयुक्तशरीरादिसंपादनेन तदुपादानस्याप्यनुष्ठितत्वात्तस्मिन्ननुसंधानरूपेण स्वाध्यायस्याप्यन्तःप्रविष्टत्वात्तस्मै भगवते सर्वोप्युरमाल
त्मनः स्वामिने ऽनुसंधायार्पणार्थः क्रियादिशब्दस्तस्मै [illegible] नुधानेन धायन्नासीनेति नियोगक्रियया योगस्यापि प्रविष्टत्वाच्चेति मा
वः एकदा विष्णुकर्दपि कुर्वन्निसर्वे सर्वार्थः सर्वकाले [illegible] मायेनाभिगमना धनुष्ठानाशक्यत्वावस्थायां पंचसु कालेष्वेकस्मिन्नेवाभिगमना
दिपंचकं कुर्वन्नपि पांचकालिको भवति ६९ स्वाध्यायेनापीति विशेषणस्यैतस्यायं भावः सकलेतरप्रतिनिधितया संकल्पस्वाध्याययोगयुक्
तजनसत्वेवाल्पतरानुष्ठानेनापि अभिगमनादिकं सर्वमनुष्ठितकल्पं भवति ६९ गुरुकस्याशक्तानां स्थापने सुपुकल्पमाह स्मासतत्वेवि

स्वाध्यायेनापि विद्वद्भः सर्वयोगेन वा कृतं पूजनेन गुरोर्वापि सतां वापि जिवेदवात्‌ ६१ विष्णुं च मंविकं हीत्वाभ्यासततत्वविद सलिले दे
वमावाह्याभिषिंचेत्स्यान्नहितत ६२ महाभागवतो मंत्रैः पुरुषं विभिषिंचति विंवसर्वोपचाराणां प्रायश्चित्तमिदं परं ६३ न परैः संकरं कुर्यात्
पात्राणां पचकर्माणि कांस्यानां भोजने पाके स्नानपानां विशेषतः ६४ तत्वार्थः सलिले देवं नास्यपरशामावाह्यतेन सलिलेनाभिषिंचेदिति पत

तस्थापनमित्यन्वयः विष्णुदमिमनेन द्रव्यपुष्पितस्यते पवापस्त्रादिना पंचगव्यस्थापनादिनाशोधे यावृद्धिकार्यते न्यासतत्वविदित्यनेन वि
वे पंचोपनिषदादिन्यासः संत्यामासूम्मिप्रमः ६२ सभोषणोलकल्पमाह महाभागवतो इति महाभागवतः पुरुषैः स्वामिथ्यंमंत्रैर्विंवमभिषिंचतीति
पत्त्वसर्वोपचाराणामिदं परं प्रायश्चित्तं सर्वेषु सर्वोपचारेषु न्यूनाधिकेषु प्रायश्चित्तमित्यर्थः ६३ नेति यज्ञकर्मणि अभयवदाराधने भोजने पाके च राम
विनियुक्तानां कांस्यानां विशेषतो मरामयानां च पात्राणां परैरन्यत्र विनियुक्तैः पात्रैः सह संकरं न कुर्यात्‌ ६४ [illegible] इति पूजाक्रियाविनियुक्तानि पा ५८
त्राणि पूजापात्राणि अन्यानि अन्यक्रियाविनियुक्तपात्राणि तेषां परस्परं संकरं न कुर्यात्‌ व्यामिश्रेतिव्यात्ति [illegible] ति नियुक्तपात्रेषु पुष्पशेषं स्याद्

सर्वेषामिति सर्वेषामप्युपचाराणां मध्ये अर्घ्यं परमं श्रेष्ठमुच्यते कृतेन समर्पितेनार्घ्यादिकेनैव सर्वमुख्यपचारजातं कृतं भवेत् देशकाल
करणादिवैगुण्यादशक्त्याज्ञानेन वाप्येकेनैवोपचारेण समर्पितेनाप्याराधनेऽकदेशमर्घ्यैकेवलमर्घ्यदानमात्रेणापि आराधननिष्पत्तिर्भ
वतीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ अर्घ्य इति हरिरर्चाया भवति यस्मादर्घ्यः तदभावे अर्चादि वा भवेत् कृतं चेत् अपि हन्त सर्वं पूजनादिकं केन प्रकारेण
सत्यं ज्ञात्वा पुष्पेणैतिमर्च्यमिति पदं कल्पना पूर्वकं पुष्पेण त्वादि भावनीयं तेन समर्पितेन पुष्पादिना विहितं मिथ्यादि केवलं तदाराधनमि
त्यर्थः ॥ अनेन भगवतः स्थापनोक्तः ॥ ४७ ॥ शालिग्रामेति शालिग्रामशिलायां स्थापनादिकं पतनं स्नानमत्र हि नमाराधनमित्यर्थः अन्यत्तु गमं ॥ ४८ ॥

सर्वेषामुपचाराणामर्घ्यपरममुच्यते कृतेनैकेन तेनैव सर्वमेव कृतं भवेत् ॥ ४६ ॥ अर्घ्येणैवार्चितं येन हरिर्येन तदा भवेत् कृतं चित्तपुष्पेणार्चितः
हरिर्महात्मना तु यत्नेन परं ॥ ४७ ॥ शालिग्रामशिलायां तु पूजनं स्थापनादिकम् सर्वं सिद्धिदं नाम इति दर्शनादेव सिद्धिकरं ॥ ४८ ॥ शालग्रा
मिगमनं दर्शनात् पापनं नमस्कारेण च स्नानध्यानः कीर्तनाद्योगः स्पर्शनादपि केवलम् ॥ ४९ ॥ एवं विधाने कदापि कुर्वन्ति सा तां च कालिकः कृतं
भवति वा सर्वमन्यथेवाहि केवलम् ॥ ५० ॥ दर्शनाभिगमनात् तु स्थानासमर्थ्यमाह शालग्रामेति शालग्रामः भगवत्सन्निधिप्राप्त्यावाप्येकेवलं ग्रामिगमनं कृ
तं भवतीति शेषः वदधानेन वाप्येकेवलं मुपपन्नं कृतं भवतीति आराधनार्थं पदार्थसंग्रहरूपतानुपानस्माल्लगुणानामुख्याराधनेऽपि एक
त्वात् पूजानस्य प्रधानादिति भावः नमस्कारेण वा एकेवलमर्चनं पूजा कृता भवति कीर्तनादपि वा केवलं साधा कृता भवति स्पर्शनाद्
स्पर्शनादपि केवलं योगः कृतो भवति नेत्राभिगमनाच्छालिग्रामस्य वायोनापि पतेत् स्पर्शनं पापमप्रायच्छेन्नतो भवादिदुःखं भगवन् भक्तस्य मनुसंधेयं ॥ ५१ ॥
एवंविधं बहुलप्रकारेण प्रकारः स्वकाङ्क्षितं सिद्धिं कर्मणापि जां कुर्वन् पञ्चकालः सर्वेषां वर्णानां समानं भवति आपांचकालिकः प्रवृत्तापस्नापनादि एषां
वतीत्यर्थः पूजयैवैकेवलं भगवद्दिव्यापेयवासर्वमभिगमनादि कृतं भवति इत्यापामेवाभिगमनस्य प्रत्यमागतपात्रानुप्रविष्टमान्हतिप्रत्यादिनाराध

भा॰सं॰ ४९ प्राप्नुमिति परमात्मनो लक्ष्मीपतेः शाश्वतं नेयत्नः स्यामेव कथं तद्ध प्राप्तं तमेव लक्ष्मीपतिमेव शरणं प्राप्नुमिच्छुः आत्मविदं आत्मज्ञं गुरुं
गच्छेत् अभिगच्छेत् तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत् समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठमिति श्रुतिरत्रानुसंधेया ७० संवत्सरमिति संवत्सर
मित्यात्मनं तत्संयोगेऽपि तोपान्यस्य गुरोः कर्मकैंकर्येषु परो निरतः ७१ स्वस्मैस विदितुम् तापसमष्टकप्रशान्तं चितायसमान्वितायपेनाक्षरं पु
रुषं वेद सत्यं प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्यामिति श्रुत्यर्थमाह गुरुरिति स्वधर्मापत्त्यपर्या विकलं चित्तं शौचं बाह्याभ्यन्तरशुद्धिः आस्तिक्यं वे
दोक्तेषु श्रद्धा प्रपत्तिशालितं आर्जवं वाङ्मनःकायानामेकरूपम् ७२ अन्यान्गुणान् अमानित्वमदंभित्वमित्यादिना गीतान्गुणांश्च

प्राप्नु लक्ष्मीपते स्वं शाश्वतं परमात्मनः तमेव शरणं प्राप्तं गच्छेत् आत्मविद्गुरुः ७० गुरुं स्वपरस्थैर्य शौचमास्तिक्यमार्जवं ज्ञात्वा चान्यगु
णान्सम्यक्संस्कारैर्योजयेत्तम् ७२ अथ किंचिद्दत्तुमाप्नुयमर्थं स्वधर्मेवदा परिग्रहेत् पश्चात् प्रापयच्छरणं हरेः ७३ क्रमाच्च बुध्यमानं तं
बोधनीयानि बोधयेत् कारयेत्करणीयानि प्रापयेत्परमात्मनि इति ७४ अभिन्यासाद्विकी बुद्धिर्येषां शास्त्रावगाहिनी
सम्यक्ज्ञात्वा नु ततः पापा

12 दिभिः संस्कारैर्योजयेत् एवं प्रपन्नं शिष्यं तापादिसंस्कारैर्योजयेत् तस्य कामं अवश्यानुग्राह्ये किंचित्तु उपसत्तिकर्म अजानं तत्र मयाचार्यः स्वयमेव प
रिग्रहभगवन्तं शरणं प्रापयेदित्याह अथ किंचिद्बुद्ध्वा अनुपसत्तिकं तु भजनं तमित्यर्थः परस्मैत्यर्थपरिग्रहाय कपयादत्तरं परिग्रहे तत्पर्थः ७३
क्रमादिति क्रमात्कालक्रमेण बुध्यमानं सर्वकां शिष्यं बोधनीयानि बोधयेत् करणीयानि कारयेत् परमात्मनि स्थितिमेव स्यात्तथा प्रापयन् परिग्र
हदशायामनुक्तमपि शिष्यं परिग्रहभगवन्तं शरणं प्यानेतरक्रमेण शिष्यं बुध्यमानं पञ्चसंस्कारात्पर्थं पञ्चकालिकादि कंचन अनुष्ठापयन्नित्यणुपरिस्पन्दं राम
विकलं तदनुष्ठापनेन परमेश्वरं तेन नामैव सरं कृपादिति निगीलितार्थः ७४ अवश्यानुग्राह्यत्वे विमर्शं दद्यात् कृपया ज्ञानाहत्वा सात्विकमेव परिग्रहे ४९
पादिस्वारोपेनाह अभिजनेति अभिजात्याश्च वक्ष्यायार्थं स्पर्शः सात्विकीसत्त्वगुणजन्या शास्त्रावगाहिनी आश्रमाचारितोदिवतामराष्ट्रविषयानुष्ठिः सत्वेन

क्षेपमिति शेषः तच्छेषः व्यामिश्रशेषं शुचौ शुद्धक्रियाविनियुक्तपात्रे कश्चिदपि क्षेप्यं न स्यात् शुद्धपात्रं [illegible] इति क्रियाशेषभक्तं पात्रं वा
मिश्रं व्यामिश्रकर्माणि विनियोक्तव्यं स्यात् तच्छेषं व्यामिश्रक्रियाशेषभक्तं पात्रं शुचौ शुद्धे [illegible] दपि न विनियोक्तव्यं स्यादिति
र्थः ॥ ६५ ॥ सतामपि अच्युतादिपदैर्दूषितं अच्युतादिनैव पतितैर्दूषितं अच्युतादिपादोदकामिश्रितमिति वार्थः ॥ ६६ ॥ न केवलं शुद्धपात्रा
णामेवैतदन्येषां करपूरितैर्यं अपि तु सतामप्यसद्भिः संकरः परिहर्तव्य इति उपनतस्य संचितस्य प्रारब्धस्य विलयेन अमनं तु
निर्मलाः प्रारब्धविलयोऽप्यत्र अनशुपगतप्रारब्धप्रतियोगिको मन्तव्यः अन्यथा देहेन सह वर्तमानानां प्रारब्धविलयो [illegible] उपनतारब्ध

शुद्धव्यामिश्रपात्राणां न क्रियोद्धं परस्परं व्यामिश्रे शुद्धशेषं स्यात् तच्छेषं न शुचौ क्वचित् ॥ ६५ ॥ सतां पादोदकं पात्रैकोत्तेनेमं न पिबा
पावनं धारयेल्लिंगं अच्युताद्यैर्दूषितं ॥ ६६ ॥ संतो [illegible] उपनतारब्धविलयात्सन्निर्मलाः अच्युतैरेव तेषामभावान्नाब्धिः [illegible] ॥ ६७ ॥ कृत्वा
मंत्रान्वयं तत्र विवाहं परिवर्जयेत् वैवाहिकोऽन्वयः सर्वेऽनुमंत्रेण धारयेत् ॥ ६८ ॥ नाशस्य सर्वयोग्यस्य शुद्धस्यांत्यस्यैकस्य च अन्यादेशस्य च
लिंगेनानुबंधयेद्विदुः ॥ ६९ ॥ विलापात्मन निर्मलाः संतो [illegible] उक्तः तथाभावात् अशुद्धानामतथाभूतत्वात् उपनतारब्धविल
यात्संतनिर्मलत्वाभावात् इत्यर्थः केवलचने स्वेन नवधा [illegible] कर्तव्यासेकरः प्रोक्तो न कर्तव्यो धर्मः संत्युपनतारब्धेस
ह उपनतः शब्दः गोवलो वैद्याणान्याशारब्धेस्तर एवं पापपरः प्रामादिकोऽन्तरायपरो वा ॥ ६७ ॥ कृत्वेति मंत्रान्वयं कृत्वा आचार्यात् मंत्रग्रहणात् अर्थः तत्र आचार्ये
रे विवाहं परिवर्जयेत् तत्कर्मप्रतिग्रहादि वर्जयेदित्यर्थः [illegible] तद्वैवाहिकः संबंधस्तु मंत्रेणेति वारयेत् मंत्रसंबंधान्तरं विना लोकतेव्यः
विवाहानंतरं तु मंत्रसंबंधेन निषिद्ध इत्यर्थः ॥ ६८ ॥ मंत्रान्तरमाह [illegible] सर्वयोग्यस्य सर्वाधिकारिकस्य शुद्धस्यांगस्य व्यामिश्रस्य साधकस्य चेत्यर्थः विद
ध्ये वैवाहिकाविये अपरे केचित् नुनयः अनुबंधनविदुः विवाहानंतरमपि मंत्रपरिग्रहः कर्तव्य इति परेषां मतं ग्रन्थकार [illegible] कस्यपरम यवर्णयति

भा॰सं॰ ५

प्रपन्नस्यापापाप्रज्ञानन्वये अन्नस्यैकं कर्थ्यारव्यपुरुषार्थेः न धिकारो भवतीत्याह न्यासइतिदेहिनोन्यासेक्लृतेसत्यपि अपापे: आकृत
संसर्गादिभि: फलान्तरमन्नस्यैकं रूपिकलाम्रयुक्तिर्भवेत् प्रभृति: आज्ञाशमनाम्नोपपि। नाहिना प्रशमनपर्वतंसव्यवहार्यतावरप
तिप्रपन्नोप्यपापान्वितः भगवल्लेकपर्यनाधिकारी भूत्वा शिष्यवदि: कार्यो भवतीत्यर्थ: ८० प्राकृतसंस्पर्शादिकं परित्याज्यमिति
वक्ष्यमाणकृतानां लक्षणमाहपादितिगुरुणा आचार्येण ज्ञानपूर्वमन्त्रार्थज्ञानपूर्वकं मन्त्रेण शरणागतिमन्त्रेण हरो भवति न्यसनं शिष्य
स्वरूपभरसमर्पणमिति पत्सएवसर्वसंस्कारः सर्वविधसंस्कारोपि सर्वविधः संस्कारइतिवातस्मात्संस्कारात्प्राकृनरःप्राकृतइत्युच्य

न्यासेहिदेहिनोपायेत्यपनेप्रवृत्तिर्फलार वारपयाप्रशमनात्माहिमघवहर्पलार ८० पत्तानपूर्वन्यसनं मन्त्रेणगुरुणा हरो सएव
वसर्वसंस्कारःप्राकृतस्मात्प्राकृतानरा: ८१ प्राकृतापैपरीक्षणनिवेसेत्वासहायवान् वसंस्थाप्यंतराप्राप्त:संसर्गान्परिवर्जयेत ८२
असत्फलमवेपस्यापान्नापंतुकदाचन इत्याशुविनियुजीतनत्वास्थसतिकिंचन: ८३ ते ८१ प्राकृतापैरितिअसहायवान्परिहितः आकृता

तापै: आदिशब्देन प्राकृतपरिगृहपरिहृत:संहितो न तिवसेत्सर्वदेशकालविषयेणापरिहृत:सन्नपिप्राज्ञोबुद्धिमान् अंतरान्संसर्गान् रक्षकश
व्यासनादीन्परिवर्जयेत ८२ अवैतिअवैपस्पशाकृतस्याअसत्फलमप्यन्वायं किंचिदपिअल्पमपि अद्दसतिअनापदिकदाचदपि इज्यासनविपुंजी
तथाचापमितत्रअपकमेवविवक्षितपानीयं पकमन्नं च विशेषेण विवर्जयेदितिपक्कान्नस्यापद्यपितिषेधात् असत्फलमित्यस्यायंभाव: श्रोत्रियस्य
कदर्यस्यवदान्यस्यचवार्धुषे: मीमांसित्वाभपदेवाससममन्नमकस्मन्ततान्प्रजापतिरित्याहमाकृथाविषमंसमं श्रद्धापूतंवदान्यस्य हतमश्र
द्धयेतरत्इत्यादिभिर् असत्पूतपवित्रमित्युच्यते तथाभूतमन्नमेवैसम्वा अपरित्याज्यमिति ।। ८३ ।। श्रीमतेरामानुजायनम: ।।

13

राम ५

सम्यगपाशास्त्रतः सर्वस्मात्परं नाद्यणमभगम्य तत्रैवाव्यभिचारिणीं भक्तिं करोतीत्यर्थः नाशयन्नमेनेनगतिसामान्यनेपे
नसदामादिशब्दानां नाशयेण पर्यवसानं सूच्यते २५ येषामिति रजोमतिशास्त्रेषु गाढा शास्त्रार्थं विपरीतपरिपूराज
सीरजोमलाश्च तत्सव कुटिलाश्चन्यत्तु दिरूपा तेषां ततो भक्ति नैजायते जातापि रूपपन्नापि सबले देवन्द्रारार्थः रजोम
लापकष्टिरपथ्याशास्त्रेवगाढित्वाद्व्यभिचारितभगवद्भक्तिजनकत्वेनार्हात्यर्थः २६ तमसेति तमसा विस्मृता येषां धीः शास्त्रे
पुनक्रमते न चरति तेन स्वात्मानमीशं परमात्मानं वा बुध्यन्ते कुतः देहबुद्धयः देहमात्रपर्यवसितज्ञानत्वात्तद्व्यतिरिक्तं स्वात्मानं तदि

तेषां नाशयतो भक्तिर्भवत्यव्यभिचारिणी २५ येषां शास्त्रेषु गाढापि राजसी कुटिला मतिः तेषां न जायते भक्तिर्जातापि स्थिरबलेत २६
तमसा विस्मृता येषां शास्त्रेषु क्रमते न धीः न ते स्वात्मानमीशं वा बुध्यन्ते देहबुद्धयः २७ लोभाद्यापदिवामोहाच्छिष्यं शास्ति न यो गुरुं ना
स्मात्स मरग्नेयपश्चप्रयुतस्तु भावयि २८ अपरीक्ष्य चिरं देशं यः परं ज्ञानमात्रये प्रमाणतः स गोमध्ये परमार्थोस्य हीयते २९

शितारंभगवंतं च

न जानन्तीत्यर्थः एवं सत्वस्यपथ्यार्थशास्त्रार्थविषयकज्ञानकृत्वं रजसः शास्त्रार्थविषयकान्यथाज्ञानजनकत्वं विपरीतज्ञानस्य शास्त्रस्य
शितपतमसः शास्त्रस्पर्शितविपरीतविपरीतज्ञानजनकत्वं चोक्तं तावि क्रमेव शिष्यतपापीयाद्योनेत्तरो योतिज्ञापनाय लोभादिनास्
वालिसेशासितव्याभावेश्चाचार्यस्य तत्कालतस्तोन्त्यन्ते शिष्यस्य च प्रत्यवायमाह लोभादिति यः शिष्यः तस्माच्छासितुराचार्यात् नरकं
तितानुभावाचार्यशिष्यो प्रयाति २८ अपरीक्ष्यमत्र प्रदानादिकं न कर्तव्यमित्याह अपरीक्ष्येति शिष्यस्वरूपं ज्ञानबीजावापनस्थलं चिरं चिरकालं
परीक्ष्य परं तत्त्वहितपुरुषार्थविषयं तत्प ज्ञानमात्रये ज्ञानरूपा बीजावापयः पीतिस्यर्थः स गोमध्ये ... गोपनीये ज्ञापमते ज्ञाने प्रम
पतः परमदेशस्य ... उपदिशतीत्यर्थः अस्यउपदेशत्वात्परमार्थो हीयते परमश्रेयो
जन्मानुहीनो भवतीत्यर्थः २९

भा०सं० ५१

संशयितस्यात्मज्ञानेप्युकरणासुत्पत्याज्ञानकरणासाधनेषुकार्येषु प्रवृत्तीः कस्विदपि विषये निश्चयं नाधिगच्छंतीति निश्चयं न प्राप्नुवंतीति लिंग
मात्रधरा वेषमात्रभूषणा मूढा नाहं देहे इति देहालेख्यादि अयं देह एव तद्भिन्नलक्षण आत्मा नास्तीत्याहुः अयं स्वर्ग ईदृशश्च नरक ईदृं
उत्पन्नं पापमिति परामर्शविहीनाः गतानुगतिकाः पूर्वाचरितदुर्वृत्तिमेवानुसरंतः ४२ कुतस्त इदृशा इत्याह विधानिरीश्वराः
निधर्मा। निर्गुणा ब्रह्मवादिनः ब्रह्मतर्कउपादानत्वमनीश्वरं नद्यादयो बहुप्रकाराः कृष्णा वेदिकामानिनः कृष्णैव आत्मनोवै
दिकान्मन्यमानाः नष्टानिष्टतउपहताः मिथ्यादृशो वा सावेदवादाश्चेस्तैः सर्वैरेवजगदाहतं अतः सम्यक्परीक्ष्यतेः संगवर्जितेति भावः ।४३

पश्यत्पक्षं न देवास्ति नास्त्यन्यदिति निश्चिताः अर्थकामपराः पापा नास्तिकादेहकिंकराः ४२ देहात्मबुद्धिमनरकवशात्प्रपापाविमर्शिणः गतानुग
तिकामधनश्रद्धेतिपशुतुल्यः ४३ कुतर्कैर्विबुधाहृष्टा वैदिकमानिनः तथा मिथ्याहृ..वादाः सर्वैरेवाहतं जगत् ४४ वेदवेदांगतत्वज्ञाना
रायणपरायणाः धन्याः केचन तेष्वोपि ते मामाश्रितानिनः ४५ आ देहात उत्पन्नमानार्चानामतापपराङ्मुखाः धृताश्च धृतनिधृतविधृता हृन्मंत्रकार ४६

नास्तिकादीनां वा एतेषां पापिष्टत्वज्ञापयितुं नारायणानां तदादेशवर्तिनां धन्यत्वं च दुर्लभत्वं चाह वेदवेदांगेति सांगवेदतत्वज्ञा
नस्य फलं नारायणपरायणा इत्यनेनोच्यते सांगवेदानां नारायणेति निष्ठा ज्ञात्वैतज्ज्ञानानुगुणे रां त
स्मिन्नेव परिनिष्ठिताः धन्याः केचनेत्यनेन दुर्लभत्वमुच्यते ४५ अथ विकल्पानाह आदिष्टा इति
उद्धृपराङ्मुखा धृताः नामपराङ्मुखाः अवधृताः अर्चापराङ्मुखाः निर्धूता मंत्रपराङ्मुखा विधृताः तापपर
पराङ्मुखाः उद्धृताः आदिष्टाः उक्ताः पंचस्वपि परमसंस्कारेष्वेकैकविलोपे सता बद्धताः रागाता वेदितव्याः ४६ ॥

१४

रामा ५१

वैरूप्यावैरूप्यं: परस्परमागेष्वविशेषेणाशिष्टेपि हेतुफलभेदस्तीत्याह संहितः प्रिय:फलमित्यर्थः असतांत्यागेरहो वदर्शनहेतुरित्युक्तो ते
वादेषमेवाह धर्मेतिवेदपरागुरवा: वेदवाद्याधर्मकृत्प्रभृत: वेदवेदनादिधर्मकारित्वा धर्मान ज्योतिष्टोमादीन प्रतिकूलेन नवेदबाह्यानेदोष
उक्त: अथ वैदिकेषु वक्तृष्टानांदोषमाह वैदिकाभाइतिवैदिकाभा: नपुनमार्थतोवैदिकाः कुत्सेकोस्य गुरुवामेशवेदेकान्यदिदेविरा: तथापि धर्म
रूपमतः धर्मानिवेदवेदनं कृते ८५ सकलवेदतात्पर्यविषयमंतं विष्णुमविदित्वा अतएवास्ताधर्मवज्ञानेनोवेदबाह्यतकाएवेसाशयेनवेदशा
धिमाह आत्मानं चेतनानां यः पर उक्तरूपेवि यो ज्ञातव्यो विष्णुः तं विष्णुं प्रपत्त्यस्मात्कारणान्न वेदयतीति तस्मात्कारणात्तदेदनां वेदत्वं विष्णुं वेदयति
धरामसहास्रजेत्यार्यानसतमश्रीरमंहते दोषासहास्रजंयेवसंतन्मश्रेपसेपरान् ८४ धर्मकृन्नविदितोधर्मान् प्रतिवेदपराङ्मुखवा: वैदिकाभास्तथा
वेदान्कुत्सेकांस्यपराङ्मुखवा: ८५ यआत्मानांपरोवेद्यस्तं विष्णुं वेदयंतिपरं नवेदनांहि वेदत्वं वंक्तवेदसेवदवित् ८६ दर्शयंनुवचयेपोविषमेहेतुभि
बलात् व्यावर्तयंतिश्रु तिपथात् दूरं वा त्यस्थिरानपि ८७ वैदिकाइवचाप्यन्ये दर्शयंतोपथ्याश्चते अर्थं मन्युतकैर्व्यावर्तयंतिकुतर्कयः ८८ तस्मात्
कुदृष्टिमिवासेरप्रकं व्योगतस्य धैः सकांस्यममस्तं विमोरातिष्टेत्यरमं प्रयो ८९ नास्तिकाः संशयीमूढः इमत्र तवनरा: वितापलक्षयोक्तांतुसम्यग्व्यवस
नानाविधेषुतानेषु तुरासंशयिनोधमा: निष्पयंताधिगच्छंति लिंगमात्रधराः केचित ९०
वेदाइतित्युसयचित्क्रामवतिप: ओमानतेविष्णुं वेदसवेदवित्मा
नवेदवित्अन्येतुवेदज्ञातकाः स्वेतिभाव: ८६ वाचा: कुदृष्टपक्षक्रमेण वेदविष्णासविरोधितात्पगवत्केकथ्येन चिविद्यानहत्ताचपरिमाज्याइत्याशय
वानाह दर्शयंतीतिस्थिरानपिश्रुतिपथान दूरं व्यावर्तयंतीत्यन्वय: ८७ वैदिकाइतेषश्चतः अन्यथा अर्थं दर्शयंतीत्यन्वय: ८८ तस्मादितिअग्रकं प: स्वधर्मतत्वात
धिमृशावचः परमंसर्वोत्कृष्टं विष्णोरेकांसुमातिष्टेत ८९ नास्तिकाइतिअदूरदृतराः संनिकृष्टाः नास्तिकः शंसेपि मठानामितिमेतेनाह्मीत्यर्थ: सम्यग्व्यवस्थितःस
मोचीनव्यवसायधान् ९० नास्तिकानाहपदितिदिष्पिताः निष्ठयवंत: देहलिंककरादेरूपोपिणमात्रनिरताइत्यर्थ: ९१ ॥ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥ ॥ ॥

ना.सं.
५२

भरद्वाज इति परेहृष्टमतिसंहृष्टः २ सकलार्तिहरतया हृतिं नदीत्वेन रूपयति विष्णुपद्ज्ञानेद्धिरेव मलिलं यस्यास्तां सम्सेवनं सततं
सेवैव स्वादुरसो यस्यास्तां दिव्यालक्षणानिता पंकजाद्वो निपंकजानि यस्यास्तां वैराग्यं निषिद्धवर्जनमेव तीरं रोधस्तेन सुभगं गारम्यं
आपारे विहितास्वरूपवर्नं तेनारुतां विष्णुरेव सागरः तथा पिनीतद्दिषयांकृतिरेवा पगानदीतां निषेवधं निरंतरो सेवध्वं ५ सि
ज्यात्वेन रूपयति प्रपतिरेव तीर्थाभिगमनं तीर्थाभिगमनशब्देन स्नानादि हृयागपर्यतमंगमुच्यते सुदृष्टिरेव हृदिपजनं हृयाग

भरद्वाजो महात्मेजा स्रुत्वा तेषामिदं वचः अनुवाचपरहृष्टो भगवद्धर्मतत्त्ववित् २ विष्णुज्ञानसलिलां भक्तिकलोलमालिनीम्
सत्सेवानस्वादुरसां दिव्यलक्षणवारिजां ३ वैराग्यतीरसुभगामाचारापवनाहृतां सन्न्यापर्मां निषेवध्वं विष्णुसागरगामिनीं ४ न्यास
तीर्थाभिमज्जनं सुदृष्टि यजनं हृदि स्वकर्मास्यासनविधिर्लक्ष्मावाहनसत्क्रिया ५ भक्तिस्तु विविधा भोगाः सत्सेवा हृविरुत्तमं वै
राग्ययोगनिविघ्नायजध्वमनपेक्षया ६

15

स्वाभिमुखं स्वकर्मणि विहिताचारः आसनविधिः मंत्रस्नानालंकारभोग्यपर्यंकासनरूपसत्कारलक्ष्म
चक्रादिधारणं आवाहनमंत्रयोगसमाह्वानकरपुष्पोपदर्शनं विविधा नानाविधाः गंधमाल्यादिभोगाः सत्सेवा तां सेवा उत्तमं श्रेष्ठतमं हृविः वैराग्य
निषिद्धवर्जनमेव योगो ध्यानं तेन विजाः यद्वा वैराग्ययोगेन वैराग्यसंबंधेन निविघ्नाः वैराग्यमेव योग उपायस्तेन निविघ्नाः इति त्वेन लक्ष्मसुखत्वेन सतां सेवा
महाफलत्वेन स्वर्गवृत्तिं तरत्वेन रूपयति भक्ताविवेत्यादिभिः श्लोकैः बीजवदात्मनिक्षिप्तसत्सेवांपेदहानमक्तसंतानः विज्ञानं दृष्टिः मक्तसंतानः मक्तपरंपरा
क्रियां मक्तवंधेनः क्रियाविहिताचारः मक्तवंधननामेदाख्यार्थे मक्तेभ्यः रूपावादिभिः विपादिरूपेण विधीयमानो वंधविवादियपारूपाख्याइन्येपावज राम
५२

॥॥॥ ये द्वि॥॥॥

परमसंस्कारविरुद्धाश्च ये ते नामान्याह आदिष्टाश्चेति अन्याश्च परदारनिरतास्तसुरापास्तथा रावेतालाः
अन्यां कथां ये गायन्ति अन्यनामधारिणः प्रवोधेत समवेनराधमाः इत्यर्थः भक्तवत्ता इत्यपरः पाठः ॥८७॥ तथैव तिकर्मविहिताचारः त
द्विवर्जिताः कन्याः शास्त्रदृष्टिः तद्विवर्जिताः हीनाः दशा वर्जिताः सप्ताः सत्संगवर्जिताः दम्भाः समारब्ध पानानोक्तेयाः स्वकर्मविवर्जिता
नाममादि संज्ञा इत्यर्थः ॥८८॥ वैष्णवानि निप्राकृते भ्यो विहीनान प्रकृष्टान् अप्रयुतान् परिवर्जयेत् सर्वासने त्यजेत् प्रकृतान् अप्रयुतान् त्वत्का

आदिष्टा सर्वत्रान्यार्था अश्रद्धांक नामका लक्षसाहस्रेता लभ्या लप्रेता नराधमाः ॥८७॥ तथा स्वकर्म शास्त्र शास्त्र सत्सं
गवर्जिताः ॥ ज्ञानहीनास्तथानष्टा दम्भाज्ञेया समारब्धया ॥८८॥ भिन्नोमना पुष्टिन्ते न फलभिन्नो यत्र निर्यल्कृत भिन्नो मदेशि
कादेशोभक्तो मया जनसंशय ॥८९॥ विहीनान् प्रकृतेभ्योपि अप्रयुतान् विवर्जयेत् भक्तानाराधयन्नित्यं ः प्राप्नोति परमं पदम् ॥९०॥
इति श्री भरद्वाजसंहितायां परिशिष्टे नाम तृतीयोध्यायः ॥३॥ नरेवृन्तिश्चेष्टपयुक्तलमहर्षेयः केचनिक्षेपज्ञा इति विस्तरोध्याय की टः ॥१

[illegible]

विष्णुभक्तानाराधयन् परमं पदं प्राप्नोति ॥९०॥ इति श्री भरद्वाजसंहितायां परिशिष्टे नाम तृतीयोध्यायः ॥३॥ प्रवन्नानुष्टेयां इति विस्तरेण
प्रपंचेयिष्यन् तद्विषयकान् विस्तृत्य माह ॥ नरेवेति निक्षेपता आत्मनिक्षेपानन्तरमनुष्ठेयता
मन्नन्यनो विहरयजारा नायंकी रक्ष प्रकाराः अस्या वृत्ते विस्तारः भवेत् इत्यर्थः ॥१

रामायनमः श्रीरस्तु

भा॰सं॰ ५३

महदादीनामित्यत्रादिशब्देन इन्द्रियपंचतन्मात्राणां ग्रहणं भूतसंहतेः पंचमहाभूतानामित्यर्थः कार्यवर्गस्येति वार्थे १६ प्रकृते प्रधानस्य पुरुषस्य जी
वस्य च परस्तत्व धइति ज्ञानं भगवच्छरीरत्वरूपसंबंधस्य निर्विशेषणात्वज्ञानमित्यर्थः देहान्निष्क्रमणस्य उत्क्रांतिमार्गस्य अर्चिरादिमा
र्गस्यादित्यमार्गस्य परमपदस्य संप्राप्यामर्तुः परमपदसाधनस्य ब्रह्मलोकनाथ्याणां निरस्तातिशयप्रीतिः तस्यास्तु साधनानां बोधनं चिंतनमि
त्यर्थः पराकृष्टा भागवतपर्यन्तैकेकर्थं अनादेरिति अनादेर्मोहकल्पनात् अनाद्यविद्यासंबंधात् संसारात्प्रतिहेतवः संसारचक्रपरिवृत्तिहे
तवः कर्मादिवासनारुचयश्च आत्मनां यथायिनप्रकारेण भवेतितन्येषु तरेषामन्वयः एषितिआत्मगुणाश्च इत्यौदीनां आत्मगुणविरोधिनः

प्रधानमहदादीनां तत्त्वानामवबोधनं ब्रह्मणां कालतत्त्वानां लोकानां भूतसंहतेः १६ परसंबंधविज्ञानं प्रकृतेः पुरुषस्येशस्य कर्मयोगस्य विज्ञा
नं धर्मीणां चास्य शेषतः १७ ज्ञानयोगस्य विज्ञानं भक्तियोगस्य चादितः तथैवन्यासयोगस्य सांगस्य परिचिंतनम् १८ इहैव फलरूपायाश्चेतः सम
क्प्रदर्शनम् देहान्निष्क्रमणस्यापि मार्गस्य च विचिंतनम् १९ दिव्यलोकस्य संप्राप्यामर्तुरालोकनाश्रया निरस्तातिशयप्रीतिः सदा तस्याश्च
समा २० भगवच्चरणांभोजानुभवश्रीतिजन्मनः कैंकर्यस्य परा काष्ठा या तस्याश्च विचिंतनम् २१ अनादेर्मोहकल्पनात्संसारहेतवः प्रभवं त्वा
त्मनां कर्मवासनारुचयो यथा २२ यथा रागादयो दोषा नित्यं चात्मगुणास्तदः कारणान्यपवर्गस्य चिंतितव्यं यथामति २३ विमर्श इह दुःखानां
यातनानां परत्र च विषयाणां च हेयत्वदर्शनं दृश्यते २४ सेवासुदृष्टिरेसारख्यत्नरो महाहसा अतोन्यथा कुदृष्टिर्हि तस्य सा मूलघातिनी २५
प्रयामासनसंस्कारो निषेकोविधिपूर्वकः

16

कारणानि पुण्यपापरूपकर्माणि संसारबीजानि रागादयो दोषाः अपवर्गेषु यथा लिपंदीयेन प्रकारेण पा
तयंति नियत यथामति तत्प्रकारस्य चिंतनमित्यर्थः २३ विमर्श इति इहास्मिंल्लोके दुःखानां परलोके यातनानां विमर्शः चिंतनं सेवेति तस्य पूत्सारख्यातरो २४ राम॰
अर्थपंचकिया मूलबंधन इति पूत्सारख्येतन्मूलबंधनं तेन निरूपिते विहिताचारं भगवदित्याने नरूपयन्विदर्शयति नवभिः श्लोकैः प्रथमेतिविधिप ५३

अथ परमपुरुषं भ्रमित्वेन तत्रान्यसंस्थात्मानं बीजत्वेन रारष्टिंमत्त्वसंतानत्वेन विहिताचारमल्लबंधनत्वेन भक्तिं स्कंधशेषः ७ भक्तिप्रकांड
विस्तारः प्रकांडः स्कंधवैराग्यरसपेशलः वैराग्यनिंपवर्जमंत्रदेवरसः तेन पेशलः संतान्तः संसारः नानालक्षणप्रख्याश्रयः तत्र लक्षणानिता
पत्रादिलक्षणानि तान्येवप्रख्याणि समलेवनवृक्षफलःस्वात्मासाचार्यस्थानांसेवैव वृक्षफलत्वमुक्तपोक्तः ८ तुच्चैस्तरपरमपदप्रयाणपर्यंतम
नुवर्तनीयत्वादितिभावः प्रति विपुलः सर्वदेशानुष्ठेयत्वादितिभावः सर्वसंतापनाशइतितरुत्वरूपरायस्वरूपाणांविज्ञानं तद्रूपसति पर्यवसि
तमात्रपर्यवसितमात्रार्थत्वेन तामित्यर्थः आचार्याणामसाववस्था विद्यामभगवतइतिवत् आचार्यपरंपराज्ञानेगुरूज्ञानादीनांपरस्परपतित्वज्ञानेपरम

भ्रमाविवपरेषुंसिन्यस्तबीतत्वरात्मनि विज्ञानमत्त्वसंतानः क्रियाचाराति बंधनः ७ भक्तिप्रकांडविस्तारो वैराग्यरसपेशलः नानालक्षणप
ख्यातः सत्सेवनमहाफलः ८ उच्चैस्तरेतिविपुलः सर्वसंतापनाशनः सप्ततेसदासेव्यो हरिवैकर्पपादपः ९ आदौगुरूणां विज्ञानमर्थमंत्रार्थ
चिंतनं ततएवात्मनोज्ञानं तद्धर्माणां चसर्वशः १० परस्यपुंसः श्रीशस्यपरेशस्यपरात्मनः स्वरूपरूपविभवगुणव्यापारचिंतनम् ११ परिवर्ह
विभूषास्त्रपत्नीपरिजनात्मनाम् सर्वेषांचैवदिव्यानां गुणानामनुचिंतनम् १२ विमानमंडपोद्यानवापीकपादिशालिनः नानाश्चर्यमयानंतदिव्य
प्रासादमालिनः १३ सापरोभरितस्यपस्यसदिव्यामृगपक्षिणः उरस्यदिव्यलोकानां लोकस्यपरिचिंतनम् १४ तथाभगवतोव्यूहविभुर्वाचा
व्यवस्थितेः अंतःस्थितेश्चजगतांसृष्टेश्चविचिंतनं १५ उक्तमस्यपरमस्यव्रूप्तकद्रादिनायकस्यपरमात्मनः सर्वांतरात्मनः स्वरूपंदिव्यत
त्वरूपंरूपंविग्रहविभावोविभूतयः गुणाज्ञानादयः आत्मगुणाः सौंदर्यादयः विग्रहगुणाः व्यापाराः हिरण्यकशिपुरावणशिशुपालादिनिर्वहणादयः दिव्या
नांनित्यानां येगुणास्तेषामनुचिंतनमित्यन्वयः विमानेत्यादिप्ररविशेषणानिषवनव्यसेवितदृश्येनवदिव्यदेशः दिव्यकालयोरपि विशेषणानि तादेशादिव्य
जनपदाः व्यूहावासुदेवादयः विभवारामकृष्णादयः अर्चाश्रीरंगेशादयः अंतःस्थितेस्तत्तपोमित्यस्य सर्वस्यादिरित्यत्रानुशब्दस्यस्थितिप्रलयार्थः १६

भा.सं.
५५

विहिताचारात्मनो वस्यास्यतस्मूलबंधनस्य अस्मकरणक्त्याकरणाभ्यांभगवदाज्ञातिलंघनं मलबंधोपघातकमित्याह स्यागेनेति स्वस्य
कर्मास्ववर्णाश्रमविहितकर्माणामित्यर्थः ३६ अथ भक्तिप्रकारं विस्तारयति तु स्यादयनत्रस्कंधत्वेनत्पितामहं प्रपंचयति त्र्येश्रेमाविहितैव
तिविशुद्धपरिचर्या रहितैवेति शुद्धे वर्तात यो मि भागवमंतरेणावस्थितेनपरेब्रह्मणि याहृतिरा पनालिकाविहिताविधिनावो पितास्य श्रीसाकृता भक्ति
रुच्यते इत्यर्थः विहितैरुपेतेनश्रीतिमूलावामश्रुप्यशास्त्रीयवृत्ते भक्ति त्वयुदास्य विशुद्धपरिचारकस्यनेना शुद्धपरिचारकाविषयकरतिः विशुद्ध इति
स्वतांतर्यामिविषयकरतिः श्रीत्येमनेनेत अन्यथाकृताया भक्तिस्त्वयुक्तमितिवेदितव्यम् ३० अतोनिश्चितिहासावेरिस्यत्रादिशब्दः उत्तरायणपरः दिव्या

स्यागेनकर्मणां स्वस्य निषिद्धकरणेन च आज्ञातिक्रमणं पतनम्भलेबंधोपघातकम् ३६ विहितैरनुयावृत्तिर्विशुद्धपरिचारके विशुद्धे ब्रह्म
णि परे श्री त्यासा भक्तिरुच्यते ३७ अतोनिश्चितीतिहासादि दिव्याषीगमविस्तरैः पुराणसत्वपदैर्मंत्रैः सन्निबंधैः सयुक्तिभिः ३८ नाम रूप विभव
गुणकर्मणां कीर्तनं रव्यापनं चिंतामर्शव्यक्तिसुवादरः ३९ स्तवनिनतिः परिक्रामः प्रीतिरात्मनिवेदनम् उपहाराश्च वरतिः समीपपरिवर्तनम् ४०
दिव्याचीपतनस्थानादरराष्ट्रादिसंपदः निष्पादनं तथारामतडागादिप्रकल्पनं ४१
यागमविस्तरैः दिव्याषागमविस्तरैरार्षागमविस्तरैश्चेत्यर्थः सा

भगवन्मुखेवाङ्नतबाहुल्यत्र्यपमितिप्रसिद्धाः सहितालक्ष्मीतंत्रादयश्च दिव्यागमविस्तराः आर्षागमविस्तराश्च विमुखाद्वर्तितास्तपिसंहिताश्च सस
वदः अथातोब्रह्मजिज्ञासेत्यारभ्यामाहूतिः शब्दादिभ्योतेः तत्रसंग्रह त्यैः सन्निबंधैः सद्भिः प्रणीतैः सयुक्तिभिस्त्यीपतत्वप्रवृत्तिभिः सत्कर्मभिः साधनैः ३८ ना
मरूपेति भगवतः रूपभेदस्वरूपगुणाकर्मणां विग्रहविभक्तिस्वरूपगुणाचेष्टानां चिंताविमर्शनमित्यन्वयः कीर्तनमुच्चारणं ख्यापनं परस्मै प्रतिपादनं चितान
संधानव्यक्तेषु अवतारेषु ३९ स्तुतिः स्तोत्रंनतिः साष्टांगादिरूपः प्रणामः परिक्रामः प्रदक्षिणं प्रीतिः सुत्याविजनिनः संतोषः प्रेमवाप्यात्मनिवेदनं आत्मसम
र्पणं उपहाराः नैवेद्यसमर्पणं शेषरतिः भगवद्भुक्तोच्छिष्टादिषुरतिः समीपवर्तनं अचीवतारविग्रहानुगमनं च वानतत्समीपदेशएवसंचरणं ४० दिव्याचीपत

17

राम
५५

र्वकोनिषेधुःपथाशास्त्रमनुष्ठितंगर्भाधानंप्रथमासनंसंस्कारइत्यर्थःआहस्रूदेशात्संस्काराउपनयनपर्यंतसंस्काराः७सवनसीमंतोन्न
पनजातकर्मनामकरणान्नप्राशनचौलरूपाःतत्रप्रथमासनंहरेर्भागक्रमाः७पवेक्रमाहत्यर्थः२६एवंनिषेकंप्रथमासनत्वेनउपनयनप
र्यंतसंस्कारान्तदासनकर्मत्वलोपचारत्वेनचरूपयित्वाउपनयनंद्वितीयासनत्वेनसमावर्तनपर्यंतान्संस्कारान्तत्रैत्योपचारत्वेनरूपय
तिद्वितीयमितिअस्यपाउपनयनक्रियाःविशेषास्तद्वितीयमासनंज्ञानासमित्यर्थः२७अथविवाहमलंकारासनत्वेनगृहस्थधर्मांस्तत्रैतो
पचारत्वेनचरूपयतिवैवाहिकइतियमासनमलंकारासनमित्यर्थःप्रसाधनविग्रहःउपचाररूपाइत्यर्थः२८अथाग्न्याधानंभोज्यासनत्वे

संस्कारास्त्वायत्तौदेवातत्रभोगक्रमाहरे २६ द्वितीयमासनंविसोपोस्योपनयनक्रिया स्नानांतास्तत्रसंस्काराबोधव्याभोगसंपदः२७वै
वाहिकोविधिर्धर्मोपस्तीयतदासनं गृहस्थधर्मोपेतत्रैवेप्रसाधनविग्रहः२८योगेध्येयविधिर्नित्यस्तत्स्वचतुर्थमिहासनं ततःपरेवि
लापन्नाहविषांविनिवेदनम् २९ वनस्थाश्रमसंज्ञाश्लिष्टैःपंचममासनम् नियमाप्येवतत्रस्युस्तेवैभोगास्तदाश्रयाः३०यत्तुर्वंतित
त्पष्ठमासनंपरमात्मनः योगाख्यमतुलंशुद्धंतत्कर्मास्तत्रक्रियाः३१सतामुक्तमयाद्यकर्तव्याविधयपरः आसनोपचारोवैभवंतिद्वि
शाङ्गिराः३२अथाग्नौतुपरमेयोग्निधायेतंनित्यमुच्युतम् विष्णुस्तौवार्णिगर्तेप्रदत्तोनचमुविस्थितिम् ३३ इत्थंवर्णाश्रमादीनांनित्यने
मितिकादिकम् विहितंकर्मसकलंविष्णोराराधनंपरम् ३४ दिवोधतमहाज्ञानःसंदत्तदविलंपुनः दत्त्वायथास्वतरोविवसुरदमलवंधनं ३५

नअग्निषोमादियज्ञानहविःसमर्पणत्वेनचतदाश्रमनियतनियमोत्तदासनकर्तव्योपचारत्वेनचरूपयतिवनस्थेतिपंचममासनंपुनर्भूत्रास
नमित्यर्थःतेनवनस्थाश्रमेयेनियमाःस्युःतोत्सेतियमास्तदाश्रयाःपंचमासनकर्तव्याभोगाउपचाराइत्यर्थः३१अथचतुर्थाश्रमपर्यंकासनत्वेनत
दुक्तिनियतधर्मान्तदासनत्वेनतत्कर्तव्यतोपचारेणचरूपयतियदितियत्वमुजेतिसत्यस्थितीतियत्नततःसत्यःसनेपरमात्मनोमासपरास्यव्योगा
ख्येयोगापरनामधेयेषष्ठमासनेयेकर्माःमन्यासेधर्माःतत्रैवोगास्तेनेकर्तव्याःसक्रियाउपचाराइत्यर्थः३२सतामितिउत्कामपमादेहेहाइक्रमराशेः

भा.सं.
५५

विसेोरित्यादिकं वा विसेषरख्यपा भगवन्नाम्नाचेतनाचेतनात्मनां चेतनरूपाणामचेतनरूपाणां तत्तत्स्वरूपाणां विभुसंप्रयाता आरख्यपापरां

कुशः परकत्वइत्यादिक श्रीरंगवेंकटाद्रिहस्तिगिरिरित्यादिकपाख्यपदेशस्य संततानिसर्ता लक्षणानि विद्धि इत्यर्थः ५१ पुष्पत्वेनत्वमात्मानं नि

रूपितत्वात् तदपारणो तद्विरूपधारणोत विरुद्धधारणो तद्वैकर्पसोदसंपत्तिनासीत्याह लक्षणामिति अपचारेणसाधारणेन अन्यत्व लक्ष्मणां देवतां

तरचितानां भगवत्लक्ष्म्याधारणोके कर्पाघोदसंपत्तिनीशः अन्या लक्ष्म्याधारणेमोर इति विवेकः एषप्रमुभपात्रवारव्यम् ५२ सूपसल्लक्ष्य

पर्कथनपूर्वकं सत्संबाव्रयपत्तिचतुर्दशभिः पद्यैरितिवस्तु शेषिताः सर्वात्मनेतिनेपुत्सत्तु भक्तिमयीसर्वात्मनापरापाउक्तस्थायोवृत्तिः सापरमात्म

विसो स्तत्संश्रयाणांवा चेतनात्मनो आरख्यपाख्यपदेशस्यलक्षणानि सेतोविद्धि ५१ लक्ष्मणामचचारेणाविरुद्धानां चधारणात् कैकर्पामोद

संपत्तिनैश्येतिनोहस्त्रजायते ५२ प्रसुर्तानमुपीवृत्तिविसो प्रियमितोच्यते पेसतितत्रनिरताल्लेषेत इति कीर्तिता ५३ सर्वात्मनाहिवावृत्ति

स्तेषुभक्तिमयीपरा साभक्तिः परमाकाष्ठा वृत्ते अपरमात्मनि ५४ आचार्यवदेवचनमास्वात्यस्वतस्तु तवत्त्ववत् सुहृत्स्वामीवत्तेतोद्

घ्याराजवतया ५५ अक्लेवलस्तोत्यानं प्रत्यत्यानंसुदूरतः दर्शनानुभवः प्रीतिः प्रतिपद्यनिवेदनं ५६ नीचैः संश्लेषणंहस्तदानंसर्वोश्रदर्श

नम् पश्चात्सार्धपुरोयानंजपलोकाभिभाषणम् ५७ गहोपन्नयने चातर्देशाक्रमणामावनम् यादवेनेजनेचार्योपहारास्वगजादिवशे इ निमक्तेवृत्ते

अपराकाष्ठासनुभक्तिः पराकाष्ठासत्तुवृत्तिः परमात्मनिवृत्तिः पराकाष्ठाद्व्यर्थः ५४ आचार्यवदितिस्ववदात्मवत् घनवदितिवाआचार्यादिविषये

पारशीवृत्तिः तारशीसत्तुकर्तव्येत्यर्थः ५५ अक्लेतिसंतआयांतीति प्रत्येवेत्यर्थः सहसोत्थानं अविलंबेनोत्थानं दूरतः दूरादेवप्रत्युत्थानं तदाभिमुख्येन

गमनंनिवेदनंनवाहमस्मीत्यात्मनिवेदनं ५६ नीचैसंश्लेषणं अहंकाराभावाद्योतकाकारेणसंगमः हस्तदानादिकं शेषत्वद्योतकमितिशेषः पश्चात्याग्रे

उरोयानंशेषत्वद्योतकं क्रीडाशमित्यपेक्षायामाहजपलोकाभिभाषणमिति तदर्थपुरोयानं शेषत्वद्योतकमितिभावः गृहोपनयनंस्वगृहआयानं अंतर्देशाक्रमणे

राम
५५

स्थापनं विग्रहप्रतिष्ठापनं अर्चनं निरसारापनं पात्रापसौत्सवादिषु भगवतोऽग्रमग्र दक्षिणादिरूपा अस्या नामनयोग्यानामासनमासनयोग्यानां
सोपकरणानामिति शेषः प्रसाधनमलंकारः संक्षिपामास्तिम्पादिवाद्करणादिरूपः संस्कारः निर्मलिता सेगा निर्मलितेन तस्यांगस्य विषयसंघात
स्यन्तरोः स्कंधशाखादिषु पस्यन्तरोः ४६ नानालक्षणगुच्छाः सल्लेवनरहस्यालः इति वृमारस्यतरोः उच्यतपारूपिता नो लक्ष्मणां प्रबलतया रूपि
समत्सेवनस्य न प्रपंचपवनमपि कारोति स्य येति लक्ष्मणुच्यं मसेवनं फलमित्यन्वयः ४७ अथ फलस्य रुतु स्तोकया प्रपंचयति गायेषु भुजङ्गपत्त
ला इशिरोरदपेषु वाहोली लाटे शिरसि हृदये चाग्रजन्मनामिति प्रागुक्तत्वात् तुलसीदिव्यचूर्णकं तुलसीहरिद्राचूर्णं तदादिकं च हरिद्रं सहेम

स्थापनासनयात्रादिमंगलानां प्रवर्तनम् स्थापनाशनयोग्यानां पात्रोपकरणस्य च ५२ स्वानप्रधानहविषः शर्वातः पुरुकस्यनम् संग्रा
ममृगयानानलंक्षीत्रोपकरणस्य च ५३ दिव्यानां मानुषाणां च सेवकानां [illegible] अन्येषां चैव भोगानां चेतनाचेतनात्मनां ५४ अमिथ्या
दर्नरक्षणं च सन्नियोपपन्यादिच ममस्त्यान्यनियताः संगाः सयमाराधनक्रियाः ५५ इत्येतत्सकलं कांक्षं धारयेदहलांकुरं देवतांतरभक्ति
स्तुनिरासोऽस्य महाद्युतिः ५६ अथ पुष्पफलं चास्य लक्ष्मसत्सेवनतया फलोपमन्ये हि नाम यथै फलेवानुकृतः स्मृतः ५७ अतो हि भगवद्याग
येगाजेषु लांछनम् सततं च हृदिस्थे द्रोहनमत्सोऽहं [illegible] ५८ पत्रं बीजमयो मातुलसी दिव्यचूर्णकं पवित्रं चापकोपीनयति स्मृता सवैमख
ला ५९ पंचापुण्याक्षताक्ष्यादिलक्षणाभरणादिकम् [illegible] शौचपदंत हस्तंजुवास्मसां ६० तुलसीदलं त्रेणाधारयेच्छ्रणं ललाटे मस्त।

केतव्येति प्रागुक्तत्वात्तुलसीदिव्यचूर्णकं पवित्रमिति न कोपीजविशेषणं किंतु भगवतावत्त्रारोपणेनौत्सवेषु तबदकार्पासादितंतुनिर्मितमल
दिशेषपरं ग्रतिस्मृता व्यवासनेन स्थ्रतामेरवलाकाटिबं सूत्रं ६१ पंचापुष्पेत्यादिपंचापुष्पलक्षणं [illegible] ज्वलक्षणं नाद्यौदिमवर्णं चाभरणं मनयोतं लक्षणश
दृविरूपरः पद्मपुष्पादिचिह्निताभरणधारणमित्यर्थः आभरणादिकमित्यत्रादिशब्देन तुलसी पादिग्रहणं वेणमातुलत्वराशिर्भृति शब्दायमानातिस्मक्षेत्र
दिधारणादिकम् [illegible] शब्दः श्रुविपरः उंगादेः श्रुमत्वं
नां नामिकं वेस्त्वेति हृदिषु किंद्यादि ६२

भा.सं.
५६

तेनाविनैव प्रतिच्छेदेन सर्वार्थमन्तापयेत्सुधीरित्यनेनानुविरोधः ३ सत्विभेदाः भक्तिपरिबृंहिताः स्वयंप्रयोजनमलाः इति वोपलक्षपेरसभूर्णा ६६ स
तां विबधेश्च प्रकाराः असत्संसर्गश्च तत्फलनाशकाः स्युः ईहस्तेनानिविधप्रकारो मिलः क्रमः असत्संसर्गो द्वेधा ६७ अप्रयत्नज्ञानम्
लसंज्ञानस्वज्ञिप्याचारं बंधनः भक्तिप्रकारविस्तरो वैराग्यपरम्परस्त्व इति वैराग्यपरेनोक्तरस्त्वा ६८ विरुद्धवर्जनमित्याहुः देशात्ते यो दृ
शितुर्भगवतः दास्यमेवास्वतरसत्वस्यत्वादेवत्तर्षसत्वात्तस्मात्सौख्यं नवैरस्येन विरुद्धेषु निनरां वैरस्येन विरुद्धानां दृष्टिविहिताचारमर्ति
लक्षाससेवाविरुद्धानां तान्नैमागो वैराग्यमुच्यते नेतपदमेपत्तलक्ष्युक्ते वैराग्यरक्षादिविरुद्धवर्जनमिति स्मृतः ६९ इति पंचरात्रमन्वादिस्मृतिसा

स्ताश्चान्याश्च विविधा भक्तयो रसनिर्भराः विप्रुषमेरुसुघृत्या नरोऽहि फलसंपदः ६६ सिता मात्सर्यमुखा नामपचाराः पृथग्विधाः असता
मिव संसर्गाः सम्यक्फलनाशकाः ६७ दास्यमन्तरसात्वादुत्तयोदंनं समीशितुः वैरस्येत्वविरुद्धानां हानं वैराग्यमुच्यते ६८ इति निः पंचरात्रे
शास्त्रानिमिलत्वदर्शिनां दर्शितान्यर्थतत्त्वानि नाहि संदृष्टिपातितुः ६९ अलरुद्रमुरवादेवा विविधाश्च महर्षयः मनुष्या नागमत्याश्च सिद्धवि
द्याधरास्तथा ७० तत्कार्योपपत्त्यर्थं शासनाच्च जगत्पते स्रजत्तमामिमन्याज्जेरुः शास्त्राणि पनेकशः ७१
ति कृपुरारोतिहासदृष्टिः तद्विरुद्धवर्जनं दृष्टि

19

विरुद्धवर्जनमित्याह इतिभिरिमाभिः पंचदशाभिः श्लोकैः इति शब्देन वेदार्थस्मरणामलतया इतिहासपुराणयोर्दृष्टिसंग्रहः तत्त्वदर्शिनां स्मृतिनिरित
नेन स्रजत्तमां मलवृत्तिः तत्कार्योपपत्त्यर्थं असुरमोहनादिकार्योपसिद्ध्यर्थं शास्त्रादिकारयेत्यादिकं स्मारितं विपरीतार्थतत्त्वानि विपरीतान्यर्थतत्त्वानि येषा राम
मिति बहुव्रीहिः लिङ्गं नानाफलानि प्रातिभी घ्रभावी निनानाविधानि फलानि येषां तानि अपवर्गकथाविति मोक्षप्रख्यापकं मोक्षकथामात्रमेवनमो ५६
ऽह इति भावः मोहनानिमारुतेनविपरीतकथानि पाखण्डानि पाषाणभेदनाय तत्कार्यकारं स्वर्गकथावत्वात् अनुतत्त्वमपरेषां ब्रह्मरुद्रादि

संधानं प्रतिसिद्धोपि मुक्त्वा प्रसादेत्यादने क्षामयांक्षमस्वेत्युक्त्वा प्रीतिमूलानि संकथनानि सन्नापाः उपासनं समीपे वस्थानं पादसंवाहनं
पादमर्कं पुष्पमाला प्रभृतयां विनयः आज्ञाभ्यर्थनं अभिषूक्कमारिप्यजो पये त्याज्ञाप्रार्थनं आलोकनिर्देशावचनादरः आलोके तत्कटाक्षेन
निर्दिश्य वचने आज्ञावचने चादरः कदाचित्कटाक्षो मयि निक्षेपेत्कदाचास्तैकं कर्पं आज्ञापयेदित्यभिरीतिः संधानं संपदशाकफलादीनां तद्
अवहारार्थीमां पाचनं तत्र चामराक्षपकरणे संपादने च इष्टादरः तदिष्टसंपादने आदरः ६. विरहे मादि विरहस्य तद्विभ्रेषस्य अनर्थस्य तदपहाने
पीडायास्तदुःखस्य गूढमानस्य परकृततद्वमानस्य चासहिष्णुता सत्याभिमानः अस्याहे रामदृष्टे निष्प्रपः अनुग्रपाने गुणवस्तुषु अनुरक्तस्य भजनं प्रवर्त

प्रसाधनं क्षामयांप्रतिसंकथनानि च उपासनं प्रपद्यमालामालीपनिषेदनं ४९ आज्ञाभ्यर्थनं मालोकनिर्देशवचनादरः प्रसादनं संपदाभिप्रा
दरोनिष्टनिवर्तनं ६. विरहानाथपीडा वमानानायमसहिष्णुता तामामिमानो गुणसयक्षवणं कीर्तनं स्मृतिः ६१ भक्तिज्ञानसमाचारवैराग्यापनु
मोदनम् संगमे हितोपेगमननमनपक्षस्थानासमादिकं ६२ समानसुखदुःखत्वं मित्रपक्षापोविचिंतने क्रियाकाले तुभ्यरागं सदस्यामे तुष्टजनम् ६३
परिपत्सु च सालिध्यं संविवेचं प्रवर्तनम् तपाप्यनुज्ञायेथीः सर्वोपेम्प्रवर्तेपः ६४ श्रद्धादने चैतेषाणांगुणानां रक्षापनं तथा कर्निवैवाप्यप
मैलक क्षेत्ता ध्यर्पसाधनम् ६५
नेत्रोपमेमजुणात्रष्टानादिम्नवर्णकीर्तनं स्वपमे भ्यमस्तकपं तन्नामकीर्तनं वास्मृतिस्तस्मारसो ६१ संगमे हासमाग
मेहा उपगमनं तानुरिपत स्मीपगमनं अनव्य पश्चात्स्थानं उपस्थाने आमनादि कमित्यत्रादिशेदेन गमनं संग्रहः ६२ समानसुखदुःखत्वं तत्सुखदुःखा
भ्यांसुखदुःखत्वं मित्रपक्षार्थविचिंतनं अर्थविचारे वैदिकविचारादेः सहायकरणं क्रियाकाले स्वस्य पक्षानुष्ठानकाले केरोचक त्वदिनावरगं सदस्या गम्
जनं गरिष्ठत्वेनाप्रपूजा सान्निध्यं सन्निधावस्थानं विसंदं प्रवर्तनं तत्प्रतितापरिपालनं तेन परिपालनं वा दोषाणां नदोमानामितिशेषः स्वगुणानां
मित्यचापि कन्विषे वै तितेषाम स्यं तत्वति कार्पि तत्वा वस्या पाति सर्वः ॥ ६५ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ

भा० सं० वद्दर्शननिवृत्त्यापाइतिवा तथाचश्रुतिः भिद्यते हृदयग्रंथिश्छिद्यंते सर्वसंशयाः क्षीयंते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरेति दर्शनेच प्रत्यक्षत्व।
५० मानाकारो ... तास्मृतिः सत्वशुद्धौ ध्रुवास्मृतिः स्मृतिलाभे सर्वग्रंथीनां विप्रमोक्षइति ग्रंथिभेदनं स्य फलवानुस्मृतिः कार्यरूपत ... वप्रतीपा
दनात् सर्वस्यामेव ... ताचसमानाकारं दर्शनं न ... इतिवाच्यम् अतिशयाभावप्रसंगात् दर्शनस्य स्मृतिपदेनोपचारेपि शब्दत्वमवलंभेत
दर्शनस्मृते रुपचारेत् विशदतमत्वेन स्यात्लभ्यत इत्यस्यैवोपपन्नत्वादिति एतस्मादपि व्याख्यानात् भगवत्कटाक्षनिबंधना विशतिर्व्याख्यानमेवत्त

तथानादेरविद्यायाः स्वरूपस्यानिरूपणं हरेरालोकनं नाथास्तस्याश्चान्यनिवर्तधीः ८० फलानां चान्यतः प्राप्तिश्चिंतानिः श्रेयसस्य च हरेरेवैकर्य
संप्राप्तिर्यतिरिक्तात्म तत्वधीः ८१ विशेषेण प्रधानदृष्टिस्त्वादिध्वंसितामतिः इत्याद्यो बहुविधाः मतापाकारक्षयः ८२ हरेः प्रियतमत्वानेसं
तोष्ठानधनाहृतः तथैवचापवारांणां काष्ठास्थान विपर्ययः ८३ ज्ञानस्य कर्मणा शुद्धिर्हि तं ज्ञानमकर्मणा प्रत्यस्यप्रतिबिंबे फलानकर्मेव नश्य
ति ८४ स्वचिंतान्चविनिंदत्वमतिपूर्वेचवर्जनं विहितानांतुधर्माणांसर्वेषामावधूतने ८५ स्वरूपस्य क्रियाशापरत्वेनिषेधकर्मतु विषये
षुचसर्वेषु लीलत्वं विषमधुस्य हा ८६ विमोः विशेषाय परस्यवेश्वरत्वं प्रतिपत्तिषु प्रतिवेचापरोरेषु सर्वमात्मविनाशने ८७ धीयः अन्यथाप्रप

२० दमासंग्रहात् उपासनेनप्रपदेनेनवा यथाधिकारमनुष्ठितेन प्रीतो भगवान् संसारसागरान्निस्तरतिसंकल्पयेत्स्य चेत राम्येतिहि वेदांतसिद्धांतः तथाचो
तत्वेदांताचार्यैः यथाहोमाद्यभिरभ्यासनप्रतीभेभिः समाराधितः फलंदेहिनामितिहि संप्रदायस्थितिः प्रतिस्मृतिरुग्रभक्तिभिर्नेपतिमिराराधितइतिहरेरालो राम०
कनंचात्रमोक्षयिष्यामीतिसंकल्पः तस्याश्चविद्यायाः अन्यनिवृत्तमोभगवत्कटाक्षमिलनिवृत्यलबुद्धिः ८८ फलानांनिः श्रेयसस्यमोक्षस्य चअन्यतभगवदि ५०
तिरिक्तात् प्राप्तौ चिंतालाभबुद्धिः भगवत्प्रतिरिक्त ... लाभो ... यथा ... तेति ... र्थः उपासकानामपिचेतनानांतत्वाद्देवतांतर्यामितयावपेतरा
धितः स्वभगवान् ततदपेक्षितानिप्रपक्षतिः ८९

व्यतिरिक्तानीतत्तन्मार्गानुसारिणां हैरण्यगर्भपाशुपतादिमतानुसारिणां धर्मवादछलोपेताः धर्मवादस्य छलं कपटं तेनोपेताः धर्मवादव्याजेन
मोहनाय प्रवृत्ताः स्मर्यते ७३ हरेरालोकहीनानां जायमानेदशायां भगवत्कटाक्षरहितानामपरेषां पेप्रवेधा विस्तराः संति तेषु वर्गाः तज्ज्ञानविमु
नो भवति पशुपतोत्तमन्यः पशुपतेस्तस्य तत्कृत्य विस्तारा व्यामोहिनः ते विप्लुतज्ञाना एव वर्त्तते ते न भवद्गिरपि साक्षात्तु शक्यं तेन समपावर्त्य मलीति
भावः पौरुषेयत्वविवेचनं प्रणयप्रणीतत्वमपि सकले कृत्स्ने एतेन पंचरात्रैकदेशेष्वप्रामाण्यं नास्तीत्युक्तं भवति पराशरपादैः पंचरात्रं सर्वमेव प्रमाणं तत्
दिदमवगंतं पंचमी देवदेवादिशितं तंत्रांतरसत्वधी पाशुपतादितंत्रसाम्यबुद्धिः ७५ समताबुद्धिर्वक्ष्यमाणच्युतेसाम्यबुद्धिः ७६ तस्याच्युतस्यान्यशेशि

विपरीतार्थतत्त्वानि क्षुद्रनानाफलानि च अपवर्गैकफलान्येतानि मोहनान्यद्भुतानि च ७२ अपरेषामपि पुनस्तत्तन्मार्गानुसारिणः धर्मवादछलो
पेताये च स्मर्यते बुधैः स्मृताः ७३ हरेरालोकहीनानां समयात्किल्बिषपदाः तेषु तेषु वर्गास्तेन भवंति सानविमुग्धाः ७४ एतानां सापतिमपंपो
रुषेयत्वचिंतनं पंचरात्रे च सकले तंत्रांतरसमत्वधीः ७५ वक्ष्यमाणानां चेवमुख्यानां नित्यानां च तथा मलेनो अच्युतादन्यशेषत्वाशंकाच सम
ताधमः ७६ तस्य चान्यशिलत्व्यत्स्तुबुद्धिर्विश्वाप्यपरत्वधीः विभूतिगुणरूपादिविशेषविरहभ्रमः ७७ अन्यतो जगदुत्पत्तिस्थितिप्रलयचिं
तत्त्वप्रिज्ञानां चैव सर्वे निमोदः कर्मैव सपा ७८ ज्ञानभक्त्यंकसत्वे वा तत्त्वानां चैव चिंतनं विरुद्धानां च सर्वेषां समपायत्वविमर्शनं ७९

तत्त्वबुद्धिः अन्यशेषत्वबुद्धिः विश्वस्याप्यपरत्वबुद्धिः ७७ अन्यतो जगदुत्पत्तिस्थितिप्रलयचिंतनं जगतामभावदुत्पत्त्यादिचिंतनमित्यर्थः योगानां
कर्मयोगभक्तियोगानां नित्यादेशि सम्यग्दिशाद्वे नैमित्तिककाम्ययोर्वा ७८ ज्ञाने रहितं क्षेत्रीवोल्लक्ष्मतानमसंकसत्वे वा रूपाणां तत्त्वानां चत
त्वशादेन सहदादीनि तज्ज्ञानिविचलिततानि विरुद्धानां रहितमभिलक्ष्मसत्वे वा विरुद्धानां ७९ हरेरालोकहीनानां ताः भगवत्कटाक्षैकनिर्हृस्याः भग

रा.से. ४८

अन्यतांत्रिकदेवानांसंसर्गप्रतिपत्तिषु प्रह्लातरस्मृते कांत्यनियमाध्वरनाशिनी २८ लक्षणानिहितान्यानि मुकुंद
चरणार्चने तदभावपरीभावोपभ्रंशनकरा तु मी २९ अन्यच्च पाकपोदीनां धारणं हष्टिनाशनं पारचिन्हं भगागात्रे मे
शायचरकापच २०. सत्तामशेवनात्ममशताचनिवेषणात सीपंतेचास्पतशपतिज्ञानवैराग्यभक्तयः २१ महापचारादेव
स्पभक्तानामुविशाङ्गिनः धर्मरक्षानिपुणानांसमदस्य व्यतिक्रमः २२ सतेनाम्नेव विविधा सपचाराः सदुःसहाः वैरा
ग्यवज्जपतेषां लज्जामानभयादिभिः २३ रतेहि जीवितगुप्तिः सारो वैराग्यमुच्यते वैराग्ययुक्ताहि नराः पजंत्यत्र मुतानराः
२४ अनुकितांक्रियापोगः ज्ञानवैराग्यशालिनी इतिमांकेमयीभूतिः तनेरेव प्रपंचिता २५ इत्यं किलालमनोन्यासा जाताव
साक्षपादपः असौ फलमयः सेव्यः तत्र चोत्पद्यते विना २६ सस्त्वादुरापत्वामहत्वागौरवादपि मपापपरमोधर्मः ज्ञातः स्थि
त्यैः तनः तनः २७ इतिसंतोतुमम्पोमां अनुरूपामिहात्मनः परत्र चानुमोदेते परमेण विपश्चिता २८ इतिश्रीमर
हाजसंहितासमाप्तिमगात् शुभमस्तु मंगलेदयाते श्रीरस्तु रववस्त्वहूनिशेशे भाद्रकृष्णांतकेरवौ व्यलिखद्देव
कीशवेण [illegible] र्यसहितामिमां ॥ रामरामेतिरामेतिरमेरामेमनोरमे सहस्रनामतत्तुल्यं रामनाम वरानने ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम
रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम
रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

व्यतिरिक्तानां तत्तन्मार्गानुसारिणां हैरण्यगर्भपाशुपतादिमतानुसारिणां धर्मवादच्छलोपेताः धर्मवादच्छलं कमदं ते नोपिताः धर्मवादव्याजेन
मोहनाय पर्यवस्यता इत्यर्थः ७३ हरेरात्लोकानां नानांजायमाने दशायां भगवत्वादासर्हरितानामपरेषां ये प्रवेद्यविस्ताराः संति ते च वर्गा हैरण्याज्ञानविमु
वो भवति पश्यतो स्वत्वपः पश्यते त्वस्पष्टतरूपविस्तारावृणाहिनः ते विप्लुतज्ञाना स्ववर्त्तते नैभवद्भिरपि साक्षात्तु शक्यं तेन मया वक्तव्यमस्तीति
भावः पौरुषेयत्वचिंतनं प्रत्यक्षप्रणीतत्वमपि सकले कृत्स्ने एतेन पंचरात्रे वेदे शेष्य प्रामाण्यं नास्तीत्युक्तं स्वरूपपराशरपादैः पंचरात्रं सर्वमेव प्रमाणंत
दिदमवगतं पंचमीदेव देवादिदितं तंत्रांतरसमत्वधी पाशुपतादितंत्रसाम्यवृद्धिः ७५ समतात्तु छिद्रवत्त्वच्युतेसाम्यबुद्धिः ७६ तस्याश्चत्र साम्यं येषि

विपरीतार्थतत्वानि क्षुद्रनानापन्थानि च अपवर्गैकपावैति मोहनान्यद्भुतानि च ७२ अपरे ये मयि पुनस्तत्तन्मार्गानुसारिणः धर्मवादच्छलो
पेताः पेचसुर्गपीवस्तराः ७३ हरेरात्लोकानां नानामपापिकिल्विषपरतः ते सुतेषु वर्गा हैरण्यभवंतिसान विमुखाः ७४ एतानां सांयतिपतं यो
रूपेयत्वचिंतनं पंचरात्रे च सकले तंत्रांतरसमत्वधीः ७५ वेदानां चैव मुख्यानां नित्यानां च तथा तत्त्वानां अनृतादन्यशेषत्वाधंकाञ्च सम
तापमः ७६ तस्य चान्येषितत्व्यत्स्तुवृद्धिर्विष्णावपकधीः विमतिगुणरूपादिविशेषविरहक्षमः ७७ अन्यते जगदुत्पत्तिस्थितिप्रलयकी
तनम् योगानां चैव सर्वे निमादेः कर्मेरातमयाः ७८ तान्यमतंपंकसंसेवा तत्त्वानां चैव चिंतनं विरुद्धानां च सर्वेषां सपापत्वाविमर्शनं ७९

तत्त्ववृद्धिः अन्यशेषत्वबुद्धिः विष्णस्याप्यपकबुद्धिः ७७ अन्यते जगदुत्पत्तिस्थितिप्रलयचिंतनं जगतो भगवदुत्पन्नत्वादिचिंतनमित्यर्थः योगानां
कर्मयोगभक्तियोगानां नित्यादेषि स्वशादिशब्दे नैमित्तिककाम्ययोग्रहणं ७८ तानेदृष्टिच्छंदोक्तस्वमतान मत्तंकसंसेवारूपाणां तत्त्वानां चत
त्वशादेनमहदादीनि तत्त्वानि विवक्षितानि विरुद्धानां दृष्टिप्रभृति लक्ष्म सस्येवा विरुद्धानां ७९ हरेरात्लोकानां लायाः भगवत्कलशेक नित्यत्वापाद्भग

रा.से.
२८

अन्यतांत्रिकदेवानां संसर्गप्रतिपत्तिषु अज्ञातरस्मृतेकांत्यनियमाध्वरनाशिनी १८ लक्षणानि हि उरण्यानि युक्तं द
चरणार्चने तद्भावपरीभावोऽप्रभ्रंशनकारणं १९ अन्ययुग्माकपोदीनां धारणं हृष्टिनाशनं पारिचिन्हं अगागुणेष्व
शायचरकापच २०. सत्तामेशवनात्यमशताचनिवेषणात् धीपतेचास्पनशंपतिज्ञानं वैराग्यभक्तयः २१ महापचारो देव
स्यभक्तानामनुविशाङ्क्षिणः धर्मरक्षानियुक्तानां समदस्यव्यतिक्रमः २२ एते चान्ये च विविधा अपचाराः सदुःसहाः वैरा
ग्ये वज्जपतेषां लज्जामानुमयादिभिः २३ एते हि जीविलंगुप्सिः सारो वैराग्यमुच्यते वैराग्ययुक्ता हि नराः पजंत्यत्र युतानराः
२४ अनुकिताङ्क्षिपापोगज्ञानवैराग्यशालिनी इति माकिमयीवृत्तिः ७नरेवप्रपंचिता २५ इत्यांकिलाभनोभ्यासाज्जाताव
साक्षपादपः असौ फलमयः सेव्यः तत्र चोत्पद्यते विना २६ सत्त्वादुरापत्वामहत्वागौरवादपि मयायं परमो धर्मः प्रोक्तः स्थि
त्यैः ७नः७नः २७ वृत्तिसंतोनुभ्रयोमां अनुरूपामिहात्मनेः परत्र चानुमोदते परमेण विपश्चिता २८ इति श्रीमर
हाजसंहितासमाप्तिमगात् शुभमस्तु मंगलं ददातु श्रीरस्तु खवस्वप्रनिशेशेऽब्दे भाद्रकृष्णंतके रवौ व्यलिखद्देव
कीसवेणवि र्थी संहितामिमाम् ॥ रामरामेतिरामेतिरमेरामेमनोरमे सहस्रनामतत्तुल्यं रामनाम वरानने ॥ ॥ ॥

॥ ॥

॥ ॥

राम

॥ ॥

॥ ॥

राम

राम
२८

पृ.

भारद्वाजसं
हिता प॰ ५८